

Natuurvisie Noordlaarderbos en Vijftig Bunder 2014-2032

Natuurmonumenten

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	6 - 7
1 Parel op de Hondsrug – Het gebied nu	9 -18
Introductie	9
Aardkundige waarden	12
Cultuurhistorische waarden	13
Natuurwaarden	16
Recreatieve waarden	18
2 Ontwikkelingen tot nu toe – Beleid, beheer, knelpunten, kansen	19 - 32
Beleid	19
Recent beheer en resultaten	22
Ontwikkelingen in de omgeving	26
Knelpunten	27
Kansen	31
3 Visie	33 - 40
Huidige kwaliteiten leidend	33
Beheerstrategie: halfnatuurlijk landschap	33
Belangrijkste doelen	35
4 Beheer	41 - 47
Natuurbeheer	41
Beheer cultuurhistorische elementen	44
Beheer recreatieve voorzieningen	46
Klankbordgroep	48
Literatuur	49
Bijlagen	51 - 63

Colofon

Datum: april 2014

Natuurmonumenten
Regio Groningen, Friesland en Drenthe
Postbus 764
9400 AT Assen

Omslagfoto: Albert Kerssies
Teksten en eindredactie: Henk van den Brink, Brinktekst
Opmaak: Lotte Rensema, Sense Communicatie
Foto's: Albert Kerssies, Beeldbank Natuurmonumenten

VOORWOORD

Voor u ligt de visie van Natuurmonumenten op twee natuurgebieden op de grens van Groningen en Drenthe: het Noordlaarderbos en De Vijftig Bunder. Gebieden die rijk zijn aan aardkundige-, cultuurhistorische- en natuurwaarden en een geliefd wandel- en fietsgebied vormen voor bezoekers uit de wijde omgeving.

In deze visie leest u welke ontwikkeling Natuurmonumenten tot 2032 graag in dit gebied ziet en welke maatregelen genomen worden om die ontwikkeling mogelijk te maken. Deze visie kijkt over de grenzen van beide gebieden heen. Er is aandacht voor het versterken van de relatie met omliggende natuurgebieden, zoals het beekdal van de Drentsche Aa in beheer bij Staatsbosbeheer en het Landgoed Blanckenborch van de familie Buist. Ook de relatie met de landbouwgebieden op de essen van Noordlaren en Midlaren wordt meegenomen in deze visie.

Bij het maken van de visie heeft Natuurmonumenten inbreng gevraagd en gekregen van betrokken bewoners uit de directe omgeving en uit de dorpen Noordlaren, Midlaren en Zuidlaren. Tijdens een aantal avondbijeenkomsten en veldexcursies is over de inhoud van de visie gediscussieerd en is deze vormgegeven. Dankzij deze inbreng is dit een visie geworden die zijn wortels heeft in de streek. Natuurmonumenten wil het overleg en de samenwerking, opgebouwd tijdens het maken van de visie, graag voortzetten bij de uitvoering.

drs. W.F.G. Alblas
regiodirecteur Groningen, Friesland en Drenthe

Samenvatting

In deze visie beschrijft Natuurmonumenten welke doelen zij in de komende achttien jaar nastreeft in het beheer van het Noordlaarderbos, de Vijftig Bunder en het tussenliggende gebied, en welke maatregelen zij wil nemen om deze doelen te bereiken.

Het Noordlaarderbos is een voormalig productiebos, dat vanaf eind negentiende eeuw in fasen is aangelegd op stuifzand en heide. Het heeft zich ontwikkeld tot een tamelijk gevarieerd gemengd bos. De Vijftig Bunder bestaat uit een kern van heide, omringd door een smalle gordel van eikenbos. Het tussenliggende gebied, dat wel Land van Malle Marie wordt genoemd naar een vroegere bewoonster, is een jong natuurgebied op voormalige landbouwgrond, waar zich schraal, bloemrijk grasland ontwikkelt. Dit natuurstype is ook op de aangrenzende voormalige militaire schietbaan te vinden. Het gebied is vooral in de weekeinden een populaire bestemming voor dagrecreanten uit de (ruime) omgeving, vooral wandelaars en fietsers.

Een van de grootste kwaliteiten van het plangebied is de fraaie ligging op de westelijke flank van de Hondsrug, grenzend aan het beekdal van de Drentsche Aa. Cultuurhistorisch gezien maakt het plangebied deel uit van het relatief goed bewaarde esdorpenlandschap van Noordlaren en Midlaren. In ecologisch opzicht vormt het een overgangszone tussen het intensief bewerkte agrarische landschap van de essen aan de oostkant en het (althans in de toekomst) vooral door natuurlijke processen bepaalde beekdallandschap aan de westkant.

Maar ook op zichzelf bezien heeft het gebied grote kwaliteiten:

- aardkundige waarden in de vorm van uitgestoven laagten, rivierduintjes, stuifduinen en een smeltwatergeul;
- cultuurhistorische waarden uit verschillende perioden, zoals prehistorische grafheuvels en celtic fields, eeuwenoude karrensporen, boswallen en ontginningsboerderijtjes uit de aanlegfase van het bos en restanten van een tankgracht uit de Tweede Wereldoorlog;

- natuurwaarden zoals bijzondere planten op de heide (klokjesgentiaan, valkruid) en het heischraal grasland (blauwe knoop, echte guldenroede), een rijke broedvogelbevolking in het bos en een goede stand van onder meer das en ree;
- aantrekkelijke mogelijkheden voor rustzoekende recreanten dankzij de vele paden en zandwegen.

Behoud en ontwikkeling van die kwaliteiten is het hoofddoel in de visie. Vanwege de samenhang met de omgeving kijken we daarbij niet alleen naar het eigenlijke plangebied (het eigen bezit van Natuurmonumenten) maar richten we ons op het behoud en de versterking van het complete landschap waarvan dit gebied deel uitmaakt en de beleefbaarheid ervan voor bewoners en bezoekers.

Een gunstige ontwikkeling daarbij is de omvorming van het aangrenzende beekdal van de Drentsche Aa en de Besloten Venen tot natuurgebied (eigenaar Staatsbosbeheer en landgoed Blanckenborch), waardoor een flink grotere aaneengesloten oppervlakte natuur ontstaat. Het grootste knelpunt is het intensieve agrarische gebruik van de aangrenzende esgronden aan de andere kant. Op dit moment zijn de mogelijkheden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer hier beperkt tot het Groningse deel, en deze mogelijkheden worden bovendien nauwelijks benut. Om hierin verbetering te brengen zijn gezamenlijke initiatieven van grondgebruikers nodig. Wij willen dergelijke initiatieven aanmoedigen en ondersteunen.

De voornaamste beperkende factor in het eigenlijke plangebied is de kleine omvang en geïsoleerde ligging van vooral de heide en het heischraal grasland. Hieraan valt weinig te veranderen. De enige mogelijkheid om de kansen op behoud van deze natuurstypen te verbeteren is de heide robuuster maken. Dat willen we doen door de heide van de Vijftig Bunder en het Land van Malle Marie met elkaar te verbinden tot een landschappelijke eenheid, die ook als één geheel begraasd wordt. Dit betekent dat een klein deel van het eikenbos aan de noordrand van de Vijftig Bunder moet wijken om een corridor te creëren en dat we

er uiteindelijk voor willen zorgen dat grazers de Tolhuisweg kunnen oversteken. Op korte termijn kiezen we in beide gebieden voor 'cyclisch begrazingsbeheer', waarin periodes met intensieve begrazing en minder intensieve fasen elkaar afwisselen. Dit vullen we aan met kleinschalige maatregelen als plaggen, tijdelijk uitrasteren van groeiplaatsen van bijzondere planten en in het Land van Malle Marie ook maaien. Dit kleinschalige beheer heeft in de afgelopen jaren zijn waarde bewezen.

Voor het Noordlaarderbos blijft het streefbeeld onveranderd: een natuurlijker, gevarieerder bos met meer dood hout en met alle natuurlijke bosstadia van open plek tot oud bos. In de afgelopen jaren hebben we ervaring opgedaan met het maken van tijdelijke open plekken (groepenkap). In de komende periode zetten we dit kleinschalige bosbeheer voort. Op de open plekken planten we op beperkte schaal boomsoorten als hazelaar, wintereik, linde en haagbeuk aan, die van nature in een dergelijk bos thuis horen. De permanente open plekken houden we open. Amerikaanse vogelkers blijven we consequent bestrijden en ook de verspreiding van andere exoten zoals de springbalsemien willen we terugdringen.

Aardkundige en cultuurhistorische elementen behouden we, herstellen we waar nodig en onderhouden we zodanig dat ze voor bezoekers goed 'beleefbaar' zijn. De grafheuvels en de kogelvanger van de schietbaan zijn in de afgelopen jaren al ontdaan van de opslag die het zicht erop belemmerde. Het 'Heilig Bergje', de markante zandheuvel midden in het Noordlaarderbos, krijgt een opknapbeurt; recent

hebben we hiermee al een begin gemaakt. Bij het ontginningsboerderijtje aan de Duinweg herstellen we de historische contouren van de graslandjes en de poelen. De cultuurhistorische en aardkundige elementen bieden prima aanknopingspunten om bezoekers de geschiedenis van het landschap en van de bewoning te laten beleven en zo een bezoek aan het gebied meerwaarde te geven. We willen onder meer een cultuurhistorische/archeologische wandelroute door de Vijftig Bunder ontwikkelen. Verder bezien we hoe we kinderen meer mogelijkheden voor beleving kunnen bieden.

We streven naar meer rust voor de wandelaars en bezoekers die hier van de natuur en het historische landschap komen genieten. Overlast door andere gebruikers, zoals mountainbikers, proberen we terug te dringen. De Westertse weg zouden we graag autoluw zien worden met een beperking van de snelheid tot maximaal 30 kilometer per uur.

De keuze voor de benadering van het plangebied als onderdeel van een groter geheel (het beek- en esdorpenlandschap van Noordlaren en Midlaren) brengt met zich mee dat we nog meer dan tot nu toe de samenwerking zoeken met alle betrokkenen in de omgeving: bewoners, boeren, recreatie- en horecaondernemers, particuliere natuurbeheerders, gemeenten, het waterschap enzovoort. We werken al veel met vrijwilligers, maar willen de rol van vrijwilligers bij beheer, onderzoek en informatievoorziening aan bezoekers in de komende jaren nog verder uitbouwen.

1. Parel op de Hondsrug

Het gebied nu

Introductie

Het Noordlaarderbos en het natuurgebied de Vijftig Bunder liggen op de Hondsrug ter hoogte van Midlaren en Noorderlaren. Samen met het tussenliggende natuurontwikkelingsgebied vormen ze een aaneengesloten eigendom van Natuurmonumenten van 186 hectare. De grens tussen Groningen en Drenthe deelt dit bezit in tweeën: de provinciegrens valt samen met de zuidrand van het Noordlaarderbos.

(zie bijlage1 kaart ligging gebied + toponiemen)

Noordlaarderbos

Het Noordlaarderbos is een gemengd bos van 113 hectare, dat zijn bestaan begon als productiebos. Het is in fasen aangelegd op heide en stuifzand. De oudste delen zijn tussen 1850 en 1860 geplant; een groot deel stamt uit de periode rond 1910. De aanleg was een initiatief van de markengenoten van Noorderlaren, na de verdeling van de gemeenschappelijke gronden. Het bos is vanaf 1932, ook weer in fasen, in beheer gekomen van Natuurmonumenten.

Het is een gevarieerd en structuurrijk bos. De kronen van oude grove dennen en eiken vormen het 'dak'. Daaronder is een 'etage' ontstaan van spontaan opgekomen eiken en berken. In een deel van het bos vormen deze jonge eiken en berken de complete boomlaag. Enkele kleine stukken bos bestaan nog uit een monocultuur van één enkele uitheemse naaldboomsoort. Verder is er een deel waar deze boomsoorten ook groeien, maar dan gemengd met loofbomen en dennen. In een klein bosgedeelte in het noordoosten domineert de beuk.

In het bos liggen enkele graslandpercelen, een voormalig wildakkertje (de Hertenkamp, nu schraal grasland) en een druppelvormige open plek met een heideachtige begroeiing ten zuiden van een markant heuveltje, het 'Heilig Bergje'. Ook twee gebouwen met hun erven maken deel uit van het gebied. Aan de Duinweg 6 te Midlaren ligt het voormalige boswachtershuis uit 1936. Het huis is eigendom van de bewoner, Natuurmonumenten heeft de grond in erfpacht gegeven.

Hoe het Noordlaarderbos in beheer kwam bij Natuurmonumenten

In 1932 schonk mevrouw Wibbina Maria Lohman-Geertsema het noordelijke deel van het Noordlaarderbos, 68 hectare groot, aan Natuurmonumenten. Geertsema – onderscheiden als Ridder in de Orde van Oranje-Nassau voor haar werk voor de Industrieschool voor Meisjes – zag in dat in Nederland veel natuur aan het verdwijnen was en wilde het Noordlaarderbos behouden voor toekomstige generaties. Jonkheer Quirijn Johan van Swinderen, burgemeester van Loosdrecht, verkocht in 1935 het zuidelijke deel van het bos aan Natuurmonumenten. In 1952 is het beheerde areaal voor de laatste keer uitgebreid, toen Natuurmonumenten een strook bos aankocht van de familie Hoenderken, een belangrijke landbouwfamilie in Noorderlaren.

Naast het huis staat een voormalige jachthut, recent verbouwd tot tuinhuis. De omliggende perceeltjes, waaronder de voormalige boomkwekerij, horen bij het natuurgebied. Aan de Pollse Weg ligt een voormalige ontginningsboerderij met stookhut, wagenberging en stal. Ook dit pand heeft een woonbestemming en is verhuurd.

Vijftig Bunder

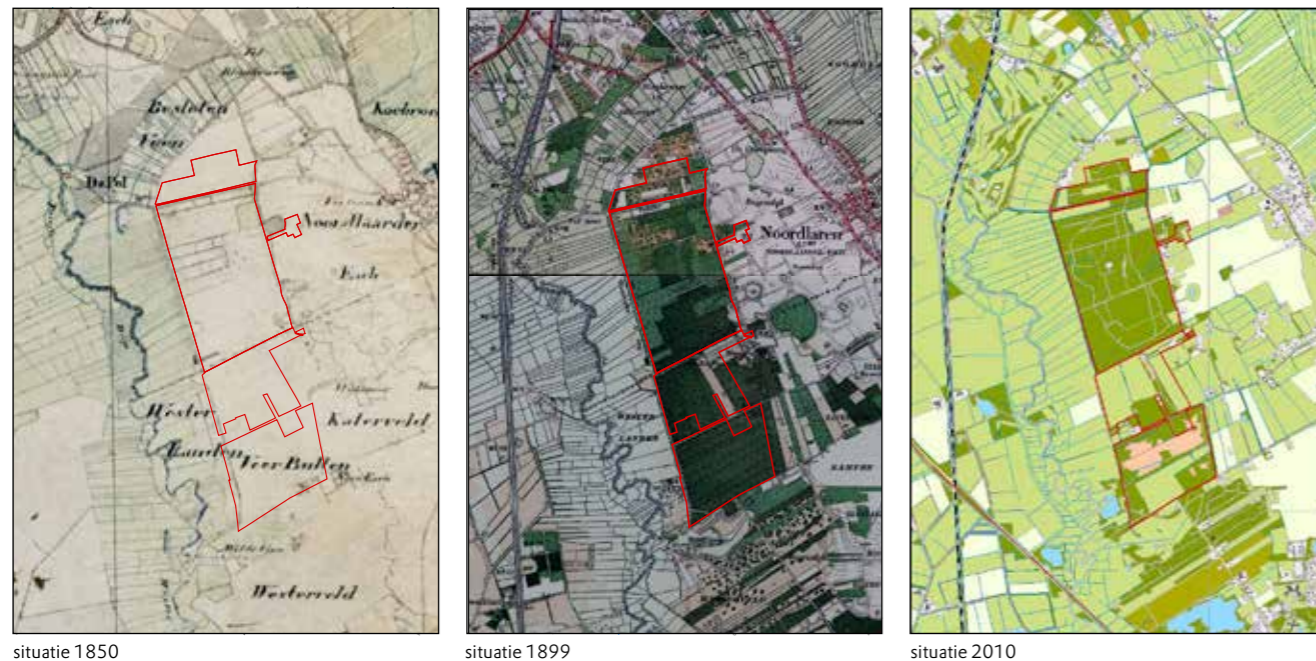
De Vijftig Bunder was in de loop van de geschiedenis afwisselend bos en heide. Op een kaart van 1899 is het gebied bijna geheel bebost met aangeplant naaldhout. Daarvoor was het een open heide- en stuifzandgebied. In een verder verleden, vóór de intensieve exploitatie door de mens, zal het uit bos hebben bestaan. Tegenwoordig bestaat de Vijftig Bunder weer uit een kern van heide, omgeven door een smalle gordel van eikenbos. Verder hoort er nog een strook grasland ten zuiden van de heide bij. Natuurmonumenten kocht in 1966 het grootste deel van het gebied (43 hectare, inclusief enkele zomerhuisjes) van de heer Abe Meindersma uit Paterswolde. Een deel van het bos aan de noordzijde is particulier eigendom met een woning.

Tussengebied (Landje van Malle Marie en schietbaan) Tussen het Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder ligt een strook jonge natuur. Het grootste, westelijke deel bestaat uit voormalige akkers die Natuurmonumenten in de jaren negentig heeft aangekocht en sindsdien omvormt tot halfnatuurlijk grasland en heide. Dit deel heet in de streek het 'Landje van Malle Marie' naar een markante vroegere bewoonster.

Malle Marie

'Marten de Swart, geboren en getogen in Midlaren, was onlangs mee tijdens een IVN-excursie, en hij bevestigde dat de Vijftig Bunder destijds is afgebrand. 'Mijn vader vertelde altijd 'Op een zondag, ik denk in 1918, heeft Malle Marie het in de brand gestoken', aldus Marten. 'Malle Marie' was een van de bijnamen voor de vrouw van Willem Nijborg, die aan de Duinweg, ter hoogte van de schietbaan woonde. Anderen noemden naar 'Zwarte Marie'; ze had zwart haar, maar ik hoor ook wel vertellen dat haar gezicht vaak onder de vegen zat. In en rond het bos was het leven klaarblijkelijk toch iets minder vormelijk dan in de dorpskern.' (uit een verslag van Ineke Noordhoff)

Figuur 1. Noordlaarderbos en De Vijftig Bunder in de periode 1850 – 2010

situatie 1850

situatie 1899

situatie 2010

Beekdal Drentsche Aa

Ten oosten daarvan ligt een strook bos (voornamelijk eiken) waarin zich een klein, halfopen stukje schraal grasland bevindt. Dit is een voormalige militaire schietbaan, die tot 1974 in gebruik is geweest. In het 'tussengebied' liggen twee particuliere woningen met erf.

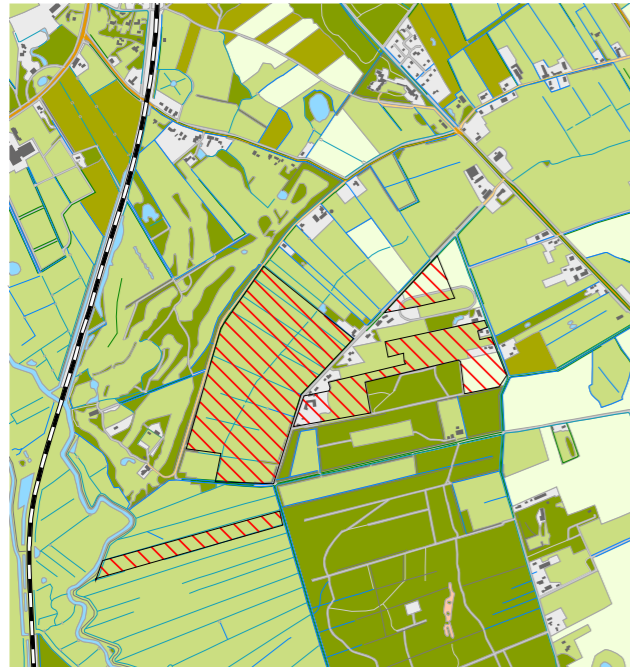
Omgeving

Het plangebied ligt op de westelijke flank van de Hondsrug en grenst aan de westzijde aan het beekdal van de Drentsche Aa. De beekdalgraslanden (Westerlanden) hebben de bestemming natuur en een groot deel ervan is eigendom van Staatsbosbeheer. De beek ligt fraai meanderend in het landschap, maar is wel met kaden omgeven, zodat overstromingen hier alleen bij zeer hoge waterstanden kunnen plaatsvinden. Alleen het noordelijke deelgebied de Kappersbult (bij De Punt) kan regelmatig onder water lopen; hier komen zeer waardevolle vegetaties voor met veel dotterbloemen en zeggesoorten. In het beekdal bevinden zich enkele landschapselementen die voor de natuur waardevol zijn. Ten oosten van de beek ligt een dekzandkop met meidoorns en eiken waar de meanderende beek tegenaan schuurt. Ten westen van de beek ligt het Okkenveen, een uitgeveende plas omgeven door bos en ruigte. Op de grens met De Vijftig Bunder ligt de Bulten, een plas met een stukje moerasbos, ontstaan door verving.

Ven op voormalige landbouwgrond in het Land van Malle Marie

Aan de oostkant grenst het plangebied aan de essen van Noordlaren, Midlaren en Zuidlaren, die grotendeels bestaan uit intensief gebruikt bouw- en grasland. Tussen deze essen bevindt zich ter hoogte van Midlaren een strook kleinschalig kampenlandschap met houtwallen en verspreide (woon)boerderijtjes. Zandwegen ontsluiten de essen. Markant punt op de es van Noordlaren is het hunebed, het enige van de provincie Groningen. Ten noorden van het gebied liggen de Besloten Venen, een erosiedal uit de ijstijd, vermoedelijk een oude loop van de Drentsche Aa. Het dal onderbreekt de Hondsrug en verbindt de beekdalen van Drentsche Aa en Hunze met elkaar. De laagte bestaat uit grasland, dat door par-

Figuur 2. Landgoed Blanckenborch van familie Buist (rood gearceerd)

ticuliere eigenaren wordt beheerd. Het grootste deel behoort tot het NSW (Natuurschoonwet) Landgoed de Blanckenborgch. Dit landgoed beslaat een deel van de Westerlanden, de Besloten Venen en het Boerveld.

Ten zuiden van het plangebied ligt het Wilde Veen, een laagte, uitgesleten als smeltwatergeul in de ijstijden, die een diepe inham in de Hondsrug vormt. Het gebied is particulier eigendom en bestaat grotendeels uit geaccidenteed grasland met een beetje moeras, broekbos en water.

Aardkundige waarden

In aardkundig opzicht is het plangebied zeer waardevol door de aanwezigheid van talrijke landschapsvormen en elementen die de ontstaansgeschiedenis van het landschap zichtbaar maken. In die ontstaansgeschiedenis spelen de beide laatste ijstijden de hoofdrol.

Voorlaatste ijstijd: heuvelrug en beekdalen

Het plangebied ligt op de Hondsrug. Deze langgerekte, kaarsrechte heuvelrug heeft haar benoeming tot Europees Geopark te danken aan haar unieke geologie. De rug is in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (380.000-115.000 voor heden) gevormd onder invloed van

het landijs dat het noorden van ons land bedekte. Hij bestaat uit keileem, een mengsel van leem, zand en deels vermalen keien dat door het ijs is meegevoerd en onder het gewicht van het ijs is samengeperst. Ook de beekdalen van Drentsche Aa en Hunze aan weerszijden van de Hondsrug zijn in deze ijstijd ontstaan. Ze zijn het resultaat van erosie door smeltwater bij het terugtrekken van het ijs.

Laatste ijstijd: zandbulten, erosiegeulen en pingoruïnes

In de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000-11.900 voor heden) reikte het landijs niet tot Nederland. Wel heerste er een extreem poolklimaat. Door de combinatie van kou en droogte verdween de begroeiing en kreeg de wind vat op de kale bodem. Over bijna het hele landschap, ook over de keileem van de Hondsrug, werd een laag dekzand van wisselende dikte afgezet. Het reliëf in onder meer de Kerkduinen achter het Natuurvriendenhuis de Hondsrug is in deze periode ontstaan. In warmere en vochtige periodes kon weer sterke erosie optreden en ontstonden smeltwatergeulen. Een herkenbare, kleine smeltwatergeul ligt aan de zuidkant van het Noordlaarderbos. Ook het Wilde Veen, net buiten het plangebied, is een goed voorbeeld van een smeltwatererosiedal.

(zie bijlage 2 kaart van het natuurlijke landschap)

Heide en heischraal grasland in natuurgebied De Vijftig Bunder

De verplaatsing van grote hoeveelheden zand kon leiden tot verandering van beeklopen. Dit lijkt het geval met de erosiegeul van de Besloten Venen. De Drentsche Aa stroomde via deze geul naar het Hunzedal, maar door opvulling met dekzand raakte deze route

verstopt. De Drentsche Aa zocht daarna een uitweg in noordwestelijke richting. De verstopte stroomgeul van de Besloten Venen werd in de loop van de tijd opgevuld met veen.

In de laatste ijstijd zijn ook de pingoruïnes in het plangebied ontstaan. Pingo's zijn bolvormige heuvels met een kern van ijs. Ze ontstaan in een poolklimaat op plekken waar zich grondwater dicht onder het aardoppervlak concentreert. Dit water befrist en vormt een dikke 'bel' van ijs die de bodem omhoog duwt. In warmere perioden smelt de ijskern, stort de heuvel in en blijft een ronde, met water gevulde krater over: de pingoruïne. De weggedragen heuvelgrond vormt een kenmerkende ringwal daaromheen.

Het gaafste voorbeeld in het gebied van een pingoruïne, compleet met ringwal, ligt aan de oostkant van de Duinweg, net buiten het natuurgebied. Ook in het natuurgebied zijn ronde structuren herkenbaar, zowel in het Noordlaarderbos als in de Vijftig Bunder. Hier gaat het waarschijnlijk om door de wind uitgestoven laagten, die ooit gevuld waren met veen. Op de hoog-

tekaart (zie bijlage 3 hoogtekaart) zijn ze mooi zichtbaar. De laagte waarin het graslandperceel het Nieuwe Land ligt, wordt doorsneden door de Duinweg.

Nieuwe tijd: stuifduinen

Vanaf de late Middeleeuwen zorgde steeds intensiever gebruik van het landschap voor een nieuwe vorm van erosie. Door de combinatie van ontbossing, het steken van heideplaggen, intensieve begrazing van de heide en intensief gebruik als verkeersroute voor paard en wagen verdween op steeds meer plekken de (heide) begroeiing volledig en kwam het kale dekzand bloot. De wind kon opnieuw met het zand aan de haal gaan en vormde nieuwe stuifduinen. De zandverstuivingen waren een groeiend probleem en vormden in de negentiende eeuw de belangrijkste aanleiding om met de aanleg van bos te beginnen (later kwam daar de ontginning van de hei als tweede motief bij). De stuifduinen uit deze periode bepalen voor een belangrijk deel het huidige reliëf in het Noordlaarderbos.

De aardkundige waarden op een rij

- Hondsrug en daarmee samenhangende hoogteverschillen met het beekdal. Aansprekend voorbeeld van langgerekte keileemrug met aangrenzend het beekdal als smeltwatererosiegeul.
- Besloten Venen als voorbeeld van een smeltwatererosiedal, vermoedelijk een oude, gedeeltelijk dichtgestoven stroomgeul van de Drentsche Aa, later opgevuld met veen.
- Wilde Veen, smeltwatererosiedal (droogdal), later deels opgevuld met veen.
- Dekzandafzettingen, zichtbaar als rivierduintjes in het beekdal, maar ook bijvoorbeeld de Kerkduinen.
- Pingoruïnes, met een gaaf voorbeeld met open water vlakbij het hunebed op de Noordlaarder es. Uitgestoven laagten, soms ook met ronde vormen, in het Noordlaarderbos; bepalend voor een deel van het reliëf, moeilijk zichtbaar door de beplanting.
- Stuifduinen als erfenis van door menselijk gebruik veroorzaakte erosie.

Cultuurhistorische waarden

Het plangebied heeft grote cultuurhistorische betekenis door de aanwezigheid van cultuurhistorisch waardevolle elementen in een nog zeer gaaf bewaard landschap. De cultuurhistorische elementen getuigen van een continue bewonings- en gebruiksgeschiedenis. De zichtbaarheid van verschillende tijdlagen maken een wandeling door het gebied tot een bijzondere ervaring.

Esdorpenlandschap

Het plangebied maakt deel uit van het esdorpenlandschap rond Noorderlaren en Midlaren. Dit historische landschapstype, dat kenmerkend is voor de Drentse zandgronden, kreeg vorm door de manier van landbouw bedrijven vanaf de Middeleeuwen tot en met de negentiende eeuw. Het bestaat in essentie uit vier

onderdelen: het dorp, één of meer essen, één of meer beekdalen en de heide. Elk van deze onderdelen had zijn functie in de landbouw van toen.

Gezicht vanaf het Noordlaarderbos op de Noordlaarder es

Op de essen bij het dorp hadden de bewoners hun akkers. Die werden bemest met een mengsel van heideplaggen en schapenmest. De heide diende behalve als bron van plaggen ook als graasgrond voor de schapen. De graslanden in het beekdal voorzagen in hooi voor het vee in de winter; verder graasden hier de paarden en runderen.

Ondanks een ruilverkaveling eind jaren zestig is het esdorpenlandschap rond het plangebied goed bewaard gebleven. Alle elementen zijn nog herkenbaar in hun onderlinge samenhang, al is de heide teruggedrongen tot de snipper van De Vijftig Bunder. De oude, tot de Middeleeuwen teruggaande escomplexen van Noordlaren en Midlaren zijn nog relatief gaaf, evenals de jongere kamptingningen (omstreeks 1700) met de houtwallen. Veel van de oude veldnamen herinneren nog aan het gebruik van het landschap in deze tijd.

(zie bijlage 4 kaart met veldnamen)

De ligging van het Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder aan de rand van het beekdal van de Drentsche Aa zorgt voor aantrekkelijke uitzichten vanaf de bosrand over het open beekdallandschap. Opvallend is de kaarsrechte ontginningsgrens van het beekdal, gemarkeerd door de bosrand en de Westertse weg. Deze weg dateert uit de tijd van de verdelingen van de gemeenschappelijke groenlanden over individuele boeren in de zestiende en zeventiende eeuw. Een grote landschappelijke kwaliteit van het gebied is het vrijwel ontbreken van verharde wegen; doorgaande wegen zijn zelfs geheel afwezig. Op de Tolhuisweg na zijn alle wegen hier oude zandwegen, een situatie die in Nederland tamelijk zeldzaam is geworden.

Sporen uit prehistorie en Middeleeuwen

De bewoningsgeschiedenis van het gebied gaat veel verder terug dan de periode van het esdorpenlandschap. Verscheidene sporen van (veel) eerdere bewoning zijn nog in het landschap te zien. De oudste zichtbare sporen van het verleden zijn de hunebedden van Noord- en Midlaren. Ze zijn een kleine vijfduizend jaar oud en opgericht door de eerste bewoners in deze streken die zich op min of meer vaste plaatsen vestigden en met landbouw begonnen. Dat het gebied ook in de daaropvolgende millennia bewoond bleef, bewijzen de vier grafheuvels uit Brons- en IJzertijd en de 'celtic fields' in de Vijftig Bunder, een complex van vierkante, omwalde akkertjes uit de IJzertijd. Dit akkercomplex is overigens in het veld niet te herkennen; het is alleen op luchtfoto's en gedetailleerde hoogtekarten zichtbaar. Mogelijk al in de prehistorie, maar in elk geval in de historische tijd liep door het gebied een zeer belangrijke verkeersader: de handelsroute van Coevorden naar Groningen over de Hondsrug. De paardenkarren volgden het spoor van hun voorganger en sletten zo

diepe geulen uit. Was zo'n geul te diep geworden, dan koos men een nieuw spoor ernaast. Zo ontstonden brede sporenbundels. Op verschillende plekken in het plangebied zijn ze nog te zien, het duidelijkst in de Vijftig Bunder.

Waarschijnlijk is er een verband tussen deze route en de heuvel in het Noordlaarderbos die bekend is als Heilig Bergje of Galgenberg. Dat er ooit, zoals de tweede naam suggereert, een galg heeft gestaan waar misdadigers opgehangen werden, lijkt niet erg aannemelijk. Waarschijnlijk was de heuvel een soort markeringspunt in het open heide- en stuifzandlandschap.

Sporen uit de periode van heideontginning en bosaanleg

De wallen die het Noordlaarderbos doorkruisen markeren vroegere eigendomsgrenzen en gaan terug op de 'markenscheiding' in 1848: de verdeling van de voorheen gemeenschappelijke markengronden over verschillende eigenaren. De omwalde delen zijn vermoedelijk aangelegd om de eerste bosaanplant te beschermen tegen het vee dat op de heide graasde en om de eigendomsgrenzen te markeren. In het geval van de Polkampen ofwel Lange Akkers werden de wallen aangelegd om de akkers te beschermen.

Wandelroute doorsnijdt de tankgracht in natuurgebied De Vijftig Bunder

Duinweg. Ook het boerderijtje aan de Pollse Weg is een mooi voorbeeld van een ontginningsboerderij uit dezelfde periode. De directe omgeving van het huis bestaat op de kaart uit 1899 uit kleine ontginningsakker-tjes, stukjes gesloten bos en heide met veel boomgroepen (of jong aangeplant bos?). Achter het erf liggen nu twee door bos omsloten percelen grasland.

De laanstructuur van het Noordlaarderbos met de drie hoofdlanen (Pollse weg, Keizerslaan, Van Swinderen-laan) is karakteristiek voor de eind negentiende-eeuwse productiefase van het bos.

Sporen van recente geschiedenis

In het Noordlaarderbos ligt een gegraven vijver in de vorm van een fles. Oorspronkelijk had de vijver de vorm van een schip, gegraven door studenten en de familie Van Swinderen om in de praktijk eens te ervaren hoe het is om "aan de schop te staan". Door toedoen van Natuurmonumenten heeft de vijver later zijn huidige flesvorm gekregen.

Uit de Tweede Wereldoorlog stamt het restant van een tankgracht in de Vijftig Bunder, onderdeel van een Duits verdedigingsnetwerk in Noord-Nederland (de Friesland Riegel) dat in 1944 met gedwongen arbeidsinzet van de mannelijke bevolking uit Noord-Nederland werd aangelegd. De gracht, die was bedoeld om geallieerde tanks tegen te houden, is nog duidelijk zichtbaar aanwezig in de Vijftig Bunder. Ook in het Noordlaarderbos is een klein stukje tankgracht bewaard gebleven. Verder zijn er in beide gebieden nog schuttersputjes en restanten van loopgraven aanwezig; deze zijn echter nauwelijks meer te herkennen. Een militair relict van een andere orde is de kogelvanger aan het noordelijke uiteinde van de schietbaan, een vijf meter hoge zandbult die de kogels opving. De schietbaan en de kogelvanger zijn al terug te vinden op de kaart uit 1899. Vanuit de kazerne in Zuidlaren werd hier geoefend met geweren en mitrailleurs. De schietbaan bleef in gebruik tot 1974.

Natuurwaarden

Het Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder maken deel uit van een gevarieerd natuurlandschap, waarin van oost naar west over de Hondsrug een overgang (gradient) aanwezig is van het intensief gebruikte agrarische

De cultuurhistorische waarden op een rij

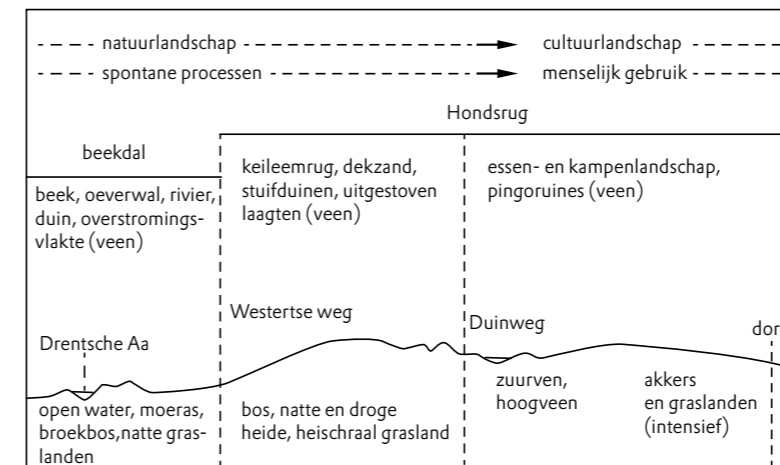
- Goed bewaard en herkenbaar esdorpenland schap waarvan plangebied deel uitmaakt
- Ontsluiting door historische zandwegen
- Hunebedden Noordlaren en Midlaren (buiten plangebied)
- Prehistorische grafheuvels
- Celtic field aan zuidzijde Vijftig Bunder
- Karrensporen op oude handelsroute over Hondsrug
- Heilig Bergje, markant punt op deze route in Noordlaarderbos
- Boswallen
- Ritsen
- Ontginningsboerderijtje en voormalig ontginningsboerderijtje met karakteristiek erf en directe omgeving
- Omwalde kampjes (nu graslandpercelen) Noordlaarderbos
- Flesvormige vijver
- Restanten tankgracht uit Tweede Wereldoorlog
- Militaire oefenschietbaan met kogelvanger

akkerlandschap op de essen naar de extensief beheerde graslanden in het beekdal.

De voedselarme biotopen in het plangebied (heide, schraal grasland en bos) zijn het leefgebied voor tal van soorten die vroeger veel algemener voorkwamen in Drenthe. Voorbeelden zijn bruine vuurvlieder, klokjesgentiaan, valkruid en levendbarende hagedis. Door het kleiner worden van de heidegebieden en de versnippering van het landschap zijn deze soorten steeds meer onder druk komen te staan. Er zijn ook soorten verdwenen, zoals het gentiaanblauwtje, waarvan tot in de jaren tachtig een kleine populatie vloog op de Vijftig Bunder. Voor de nog aanwezige relictpopulaties vervult het gebied een belangrijke rol.

Noordlaarderbos

Het Noordlaarderbos is rijk aan mossen, waaronder verscheidene bijzondere soorten. Er groeien onder meer mossoorten uit noordelijker streken ('boreale soorten'), zoals gewoon appelmos en klein schoffelmos. Ook voor paddenstoelen is het bos belangrijk;

Figuur 3. Plaatje met doorsnede van het natuurlandschap

er zijn meer dan tweehonderd - meest vrij gewone - soorten gevonden. De bosflora is vrij arm. Een voormalige specialiteit, de zeventster, bekend van één groeiplek, is recent niet meer aangetroffen. Het bos is relatief jong en de bodem sterk gedegradeerd door de gebruiksgeschiedenis als heide, waardoor een rijke flora ontbreekt. Uitzondering vormt een klein stukje bos aan de rand van de es. In de Kerkduinen en op de Goldberg komt een rijke bodembedekkende bosflora voor met soorten als bosgierstgras, witte klaverzuring, salomonszegel, grote muur, bosandoorn en robertskruid. Misschien is dit unieke stukje van het gebied wel te beschouwen als een relict van de rijke bossen die ooit op de Hondsrug aanwezig waren maar door ontginning verdwenen zijn.

Het bos kent een gevarieerde broedvogelbevolking. Jaarlijks broeden er gemiddeld zo'n vijftig soorten; de meest bijzondere zijn wespendif, wielewaal, houtsnip, grauwe vliegenvanger, matkop, groene specht, zwarte specht en koekoek. Door de aanwezigheid

van naaldhout broeden in het bos soorten als kruisbek, goudhaan, zwarte mees en kuifmees. Hun aantallen wisselen sterk met de mastjaren. Veel vogels van loofbos, zoals appelvink en boomklever, zijn toegevoegd. Het bos is ook belangrijk voor trekvogels en herbergt een roestplaats van ransuilen.

Samen met de Vijftig Bunder is het Noordlaarderbos van grote waarde voor zoogdieren. Het aantal reeën is opvallend en ook vos en das doen het goed. De das leeft vermoedelijk met drie families in het gebied; deze families hebben zo'n elf locaties met pijpen. In 2013 is een vrouwtje boommarter met jongen vastgesteld. De graslandpercelen in het bos herbergen geen bijzondere plantensoorten, maar zijn wel relatief soorten- en bloemrijk en daarom waardevol voor vlinders en insecten. Ook zijn ze van belang als voedselgebied voor zoogdieren als ree en das en broedvogels als de grote lijster.

De Vijftig Bunder

De oude heide van de Vijftig Bunder heeft, zeker in verhouding tot zijn geringe omvang, een bijzondere flora. Er groeien schaarse en bedreigde soorten als valkruid, gevlekte orchis en klokjesgentiaan. Na een periode van soms drastische afname gaat

het hier de laatste jaren beter met deze soorten. Dat is mede te danken aan gerichte beheersmaatregelen, zoals uitrasteren van de groeiplaatsen, handmatig plaggen en leem aanbrengen, en in het geval van valkruid ook uitwisseling van zaden met andere groeiplaatsen. Andere bijzondere plantensoorten zijn klein warkruid, liggende vleugeltjesbloem en heidekartelblad. Verder is de Vijftig Bunder van belang als leefgebied van de levendbarende hagedis en van het groentje, een dagvlinder.

Land van Malle Marie en schietbaan

Op de voormalige akkers heeft zich een soortenrijke graslandbegroeiing ontwikkeld met veel jakobskruiskruid en gewoon biggenkruid. Vanuit de schietbaan hebben zich meer bijzondere soorten als blauwe knoop en echte guldenroede gevestigd. De bruine vuurvlinder vindt hier een afwisselende begroeiing met volop nectarplanten. In het afgegraven gedeelte ontstaat een mooie heidebegroeiing met onder andere klokjesgentiaan, kruipbrem, klein warkruid, rietorchis en heel veel stekelbrem. Bij het ven hebben zich kleine zonnedauw, moeraswolfsklauw en veenpluis gevestigd. De schietbaan kent een bijzondere flora met een heischraal karakter. Naast blauwe knoop en echte guldenroede komen ook grasklokje, tandjesgras, vogelpootje, zilverhaver en muizenoor voor. De kogelvanger is recent van opslag ontdaan. Door de zonnige expositie naar het zuiden is de kale zandbult een ideaal leefgebied voor graafbijen en -wespen. Onder meer de kruiskruidzandbij komt er voor, een soort van de Rode lijst.

Recreatieve waarden

Het gebied is in trek bij recreanten uit de omgeving (stad Groningen, Haren), in de zomer aangevuld met gasten van verblijfsrecreatiebedrijven (campings bij Zuidlaren, groepsaccommodatie de Veenhorst, Natuurvriendenhuis 'De Hondsrug'). Vooral in de weekends kan het druk zijn met wandelaars. Het deel van het Noordlaarderbos ten noorden van de Pollse weg is rustgebied voor reeën; hier lopen geen wandelpaden. Er is één gemarkeerde wandelroute in het natuurgebied. Bij het startpunt daarvan aan de Pollse weg aan de noordoostkant van het Noordlaarderbos staat een informatiepaneel. Hier is ook enige (onverharde) parkeerterrein. Ook aan de westzijde van de Pollse weg is een kleine parkeervoorziening. Verder zijn er geen parkeervoorzieningen. Er lopen twee langeafstandswandelpaden door het gebied, het Domelapad en het Pieterpad. Het Natuurvriendenhuis aan de Duinweg (oostelijke rand Noordlaarderbos) is een pleisterplaats op deze routes.

In 2007 is een pad in het bos geschikt gemaakt voor ruiters, die zo een doorsteek kunnen maken van de Duinweg naar de Westertse weg. De zandwegen worden druk gebruikt door ruiters, soms ook door aangespannen wagens. Langs de randen van het gebied lopen verschillende fietsroutes, in de vorm van kleine smalle paadjes langs de zandwegen. Aan de westkant is een nieuw betonnen fietspad door het beekdal langs het Okkenveen aangelegd, dat een doorsteek naar Tynaarlo mogelijk maakt. In [bijlage 5](#) zijn de recreatieve voorzieningen in en rond het bos op kaart aangegeven.

gevlekte orchis

2. Ontwikkelingen tot nu toe

Beleid, beheer, knelpunten en kansen

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de ontwikkelingen in en rond het plangebied die van invloed zijn op de huidige en toekomstige waarden. Het beleid van de overheid is een van de bepalende factoren, evenals uiteraard het tot nu toe gevoerde beheer van het gebied zelf. Vervolgens zetten we de belangrijkste knelpunten en kansen op een rij.

Beleid

Nationaal Natuur Netwerk en provinciale natuurbeheerplannen

Het plangebied maakt met de Besloten Venen, de graslanden langs de Drentsche Aa en het Wilde Veen deel uit van het Nationaal Natuur Netwerk, het door de overheid aangewezen netwerk van bestaande en toekomstige natuurgebieden in Nederland. De provincies bepalen (in samenspraak met de beheerders) de doelen in de natuurgebieden en toetsen of deze gehaald worden. Deze doelen zijn vastgelegd op kaarten behorend bij de provinciale natuurbeheerplannen. Ze

zijn geformuleerd als beheertypen volgens een landelijk systeem, opgezet door Rijk en provincies in samenwerking met natuurorganisaties. Dit systeem omvat in totaal 47 verschillende beheertypen, waarmee het hele scala aan natuur in Nederland benoemd kan worden. De beheerder (in dit geval Natuurmonumenten) voert het beheer uit en ontvangt hiervoor een beheervergoeding. In [bijlage 6](#) en [7](#) zijn de huidige en de op langere termijn nagestreefde beheertypen - dus natuurdoelen - op kaart weergegeven. De graslanden van Natuurmonumenten in de Besloten Venen worden als onderdeel van een grondruil overgedragen aan de eigenaar van het landgoed Blanckenborch en in dit landgoed opgenomen. De doelstelling blijft ongewijzigd. Beheertypen in het aangrenzende beekdal zijn hoog- en laagveenbos, moeras, nat schraalland, vochtig hooiland en kruiden- en faunarijk grasland.

Natura2000

Natura2000 is het Europese stelsel van belangrijke natuurgebieden, die zijn aangewezen onder de

ransuil

klein warkruid

levendbarende hagedis

Doel	Habitattype	Huidige oppervlakte (hectare)	Doelstelling oppervlakte	Doelstelling kwaliteit
Vochtige heiden	H4010	9,65	>	>
Droge heiden	H4030	11,87	=	=
Oude eikenbossen	H9190	16,18	=	=

Tabel 1 Instandhoudingsdoelen voor De Vijftig Bunder

Habitatrichtlijn en/of de Vogelrichtlijn van de Europese Unie. De Vijftig Bunder is aangewezen als onderdeel van het Natura2000-gebied Drentsche Aa voor de habitattypen vochtige heide, droge heide en oude eikenbossen. Voor alle aangewezen habitattypen en soorten worden instandhoudingsdoelen geformuleerd. Tabel 1 geeft de instandhoudingsdoelen voor de Vijftig Bunder.

Habitattype H4030 (Droge heide) in natuurgebied De Vijftig Bunder

Ook het aangrenzende beekdal van de Drentsche Aa is Natura2000-gebied. Hier zijn de volgende habitattypen aangewezen:

- beken en rivieren met waterplanten
- heischrale graslanden
- ruigte en zomen
- overgangs- en trilvenen
- overgangs- en trilvenen subtype veenmosrietland
- hoogveenbossen
- vochtige alluviale bossen

en verder de volgende soorten:

- rivierprik
- grote modderkruiper
- kleine modderkruiper
- kamsalamander

Bij het verschijnen van deze Natuurvisie wordt er nog gewerkt aan het Natura2000 beheerplan voor het Drentsche Aa-gebied. Bij het opstellen van de Natuurvisie heeft afstemming plaatsgevonden met de opstellers van het Natura2000-beheerplan.

Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa
In 2002 is het Nationaal beek- en esdorpenlandschap

Drentsche Aa opgericht, een Nationaal Park met verbrede doelstelling. In 2007 is het hele stroomgebied inclusief het Nationaal Park, een gebied van 34.000 hectare, uitgeroepen tot Nationaal Landschap. Het plangebied ligt binnen de grenzen van dit Nationaal Landschap Drentsche Aa. Doel van een Nationaal Landschap is de kwaliteiten te behouden, duurzaam te beheren en te versterken. Uitgangspunt voor het beleid is 'behoud door ontwikkeling' en is er veel aandacht voor ontsluiting en beleving. In de omgeving van het plangebied is in dat kader bijvoorbeeld het fietspad Okkenveen gerealiseerd. Het Overlegorgaan Drentsche Aa, samengesteld uit de verschillende betrokken overheden en maatschappelijke organisaties, coördineert de uitvoering van het beleid en stimuleert de uitvoering van projecten. Richtinggevend voor de inrichting van het Nationaal Landschap is de Landschapsvisie Drentsche Aa (2004). Voor het plangebied zijn vooral de volgende punten uit deze visie van belang. Landschap van de benedenloop: versterking van het ruimtelijk contrast tussen de randen van het beekdal en het beekdal zelf. De randen worden waar mogelijk verder verdicht zonder dat karakteristieke doorzichten belemmerd worden.

Het beekdal wordt opener en natter gemaakt; functie als overstromingsvlakte met moerassen, hooilanden en/of extensieve begrazingsvlakten. Herstel van de ecologische en ruimtelijke relatie tussen Hondsrug en stroomdal. Herstellen van gradiënten tussen 'korte' en 'lange' kwel en de daarmee samenhangende waardevolle overgangen en vegetaties. Archeologie: geen nabouwen van prehistorische situaties in het terrein, wel de veldwegen en karrensporen beter zichtbaar maken. Ontwikkeling van belvédères: speciale 'beleefplekken' met relatief veel hoogteverschil en uitzichten in de lengterichting van het beekdal. In het plangebied staan twee plekken aangegeven in het beekdal: ter hoogte van de Vijftig Bunder en bij de Besloten Venen.

Geopark Hondsrug

Het Drentse deel van het plangebied ligt in het Geopark Hondsrug, dat sinds oktober 2013 is opgenomen in het Europese Geoparken Netwerk onder toezichthouderschap van UNESCO. Het doel van het Geopark, het eerste van Nederland, is vanuit de unieke geologische geschiedenis van het Hondsruggebied

de waarde van natuur en cultuur en de eigen identiteit benadrukken. Vijftig Bunder en omgeving is een van de 'hotspots' in dit project als meest noordelijk deel van de Hondsrug in Drenthe met een rijke geologische en cultuurgeschiedenis.

Begrazing in het beekdal van de Drentsche Aa (Westerlanden)

Gemeentelijke plannen

Het plangebied ligt in de gemeenten Haren en Tynaarlo. Beide gemeenten hebben een Landschapsontwikkelingsplan opgesteld. Deze plannen bevatten een integrale visie op de ontwikkeling van het landschap in de betreffende gemeente en hebben de status van een structuurvisie in het kader van de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening.

Centraal punt in het Harense Landschapsontwikkelingsplan is het versterken van de parallelle noord-zuid gerichte structuren: het stroomdallandschap van de Drentsche Aa, de Hondsrug en de Hunzelaagte. De gemeente wil het onderscheid en de overgangen tussen deze structuren accentueren. Voor het plangebied noemt het Harense plan behoud van de openheid van de essen, behoud van het karakteristieke smalle beekdal van de Besloten Venen en behoud en herstel van houtwallen als belangrijke punten om aan te werken. Particulieren kunnen in het kader van het Landschapsontwikkelingsplan Haren subsidie aanvragen voor het herstellen van landschapselementen op de es, een initiatief dat Natuurmonumenten van harte toejuicht. De belangrijkste punten voor deze Natuurvisie uit het Landschapsontwikkelingsplan Tynaarlo zijn:

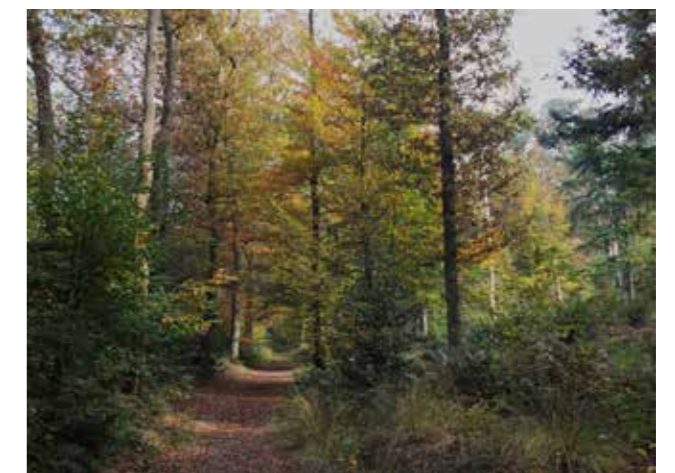
- Behoud van het eigen gezicht van de Hondsrug met markante overgangen naar de omgeving.
- Behoud van de tweedeling in de Hondsrug: een

beboste westflank en complexen van dorpsomgevingen in het oosten.

- Behoud van de kleinschaligheid en authenticiteit van de dorpsomgeving van Midlaren, met onder meer de open Noorderesch met vennen, oude zandwegen, heggen en cultuurhistorische relicten zoals hunebedden en grafheuvels.

Verbetering van de landschappelijke kwaliteit is een belangrijke ambitie, die gestalte moet krijgen door het versterken van de overgang tussen het beekdal van de Drentsche Aa en de hogere gronden (onder andere rond het Wilde Veen), het aan elkaar koppelen van de natuurgebieden op de hogere gronden zelf en een betere inpassing van de verblijfsrecreatie. Ook verbetering van de kwaliteit van de veentjes op de Noorderesch door het verminderen van de landbouwdruk en de mogelijke aanleg van 'bufferzones' wordt als ambitie benoemd.

Voor de omgeving van het plangebied van deze Natuurvisie staat in beide gemeentelijke plannen behoud en herstel van de kwaliteit van het landschap voorop. Woningbouw is in dit gebied niet aan de orde.

Herfst in het Noordlaarderbos

Provinciale plannen

Het **Provinciaal Omgevingsplan Groningen** zet voor het plangebied in op behoud van het kleinschalige parkachtig landschap op de Hondsrug (inclusief flanken). Dit streefbeeld moet worden gerealiseerd door beheer, herstel en ontwikkeling van een complex aan karakteristieke landschapselementen zoals landgoederen, bossen, houtwallen en houtsingels, essen en steilranden, heggen, poelen en dobben, natuurlijk reliëf en

landschappelijk waardevolle wegen. Daarnaast wordt gestreefd naar ontwikkeling van natte, voedselarme milieus (onder andere in dobben), rijke graslanden en droge bossen.

Op de kaart bij het Omgevingsplan is over de Hondsrug indicatief een robuuste verbindingzone aangeduid tussen het dal van de Hunze en dat van de Drentsche Aa. Een andere robuuste verbinding loopt van de Drentsche Aa via het Paterwoldse Meer naar de Drentse Onlanden.

In de **Drentse Omgevingsvisie (2010)** behoort het plangebied tot de multifunctionele gebieden. In deze gebieden is geen sprake van één leidende functie, maar zijn meerdere functies van belang. Naast water, landbouw en natuur gaat het in de meeste gevallen om recreatie. Er is in deze gebieden een duidelijke samenhang tussen de genoemde functies en de aanwezige kernkwaliteiten. Het behouden en ontwikkelen van functies en kernkwaliteiten gebeurt hier gebiedsgericht en waar nodig met maatwerk. Hierbij geldt als uitgangspunt dat de van oudsher bestaande en/of dominante functie zo min mogelijk negatieve gevolgen mag ondervinden van de ontwikkeling van nieuwe of andere functies. Voor de Hondsrug als geheel wordt de landschappelijke identiteit als kernkwaliteit benoemd met in de uitwerking als belangrijke spoor het versterken van de landschappelijke samenhang in de lengterichting en juist het contrast in oost-westrichting. Andere hoofdsporen zijn behoud van de karakteristiek van de esdorpenlandschap en van de ruimtelijke samenhang van esdorp en es, en het benadrukken van het lineaire patroon van prehistorische relicten, dat samenhangt met de prehistorische route over de Hondsrug. Het is de bedoeling om in samenwerking met de gemeenten en andere organisaties met verantwoordelijkheden in het gebied een integrale gebiedsvisie Hondsrug op te stellen.

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer: in het Natuurbeheerplan Groningen 2014 is het landbouwgebied op de Hondsrug binnen het plangebied geheel aangewezen als gebied waar subsidies mogelijk zijn voor het beheer van botanisch waardevol gras- en akkerland en voor beheer van verschillende typen landschapselementen. Voor het Drentse deel van de landbouwgronden op de Hondsrug in het plangebied biedt het Natuurbeheerplan Drenthe 2014 deze mogelijkheid niet. Voor beide provincies geldt dat de bestaande regelin-

gen voor landschapsbeheer en agrarisch natuurbeheer in een overgangsfase zitten. Dit heeft te maken met het nieuwe Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, waarin 'vergroening' van de landbouw een belangrijke rol speelt. Hoe de regelingen er vanaf 2016 uit gaan zien is nog niet bekend, wel is duidelijk dat gebiedscollectieven, zoals agrarische natuurverenigingen, een belangrijke rol gaan krijgen in het onderhoud van landschap en agrarisch natuurbeheer.

Pad langs de bosrand, op de grens tussen bos en het Land van Malle Marie

Overige

De Monumentenwet is van toepassing op de delen van de Vijftig Bunder waar de archeologisch monumenten liggen (zie kaart bijlage 8). De gemeente Tynaarlo is verantwoordelijk voor het toezicht op de uitvoering van de wet. Het Heilig Bergje is door de gemeente Haren benoemd als gemeentelijk archeologisch beschermd monument. Het pand aan de Pollse weg is een gemeentelijk monument in de gemeente Haren. Het Noordlaarderbos en de Besloten Venen behoren tot de beschermingszone van het waterwingebied De Punt.

Recent beheer en resultaten

Noordlaarderbos

In het Noordlaarderbos kiest Natuurmonumenten sinds de jaren tachtig voor natuurlijk bos als doelstelling. Er is geen bosbouwkundige opgave meer. Alle beheersmaatregelen zijn gericht op de ontwikkeling van gevarieerd en gelaagd natuurbos met veel liggend en staand dood hout.

Om de ontwikkeling naar het gewenste bosbeeld te bevorderen zijn enkele keren ingrepen uitgevoerd. Begin jaren negentig is een vak met uitheemse naaldbomen gekapt en is er op verschillende plekken gedund, dat wil zeggen een (kleiner of groter) deel van de bomen gekapt. De laatste grotere ingreep dateert van 2006. Er zijn toen acht plekken van verschillende grootte open gekapt en er is 20 hectare naaldbos - voornamelijk Japanse lariks - gedund. Het doel van het openkappen was om via natuurlijke verjonging van de kapvlakten meer variatie in de leeftijdsopbouw van het bos te krijgen en het aandeel halfopen, jong bos te vergroten. Het tempo waarin de plekken dichtgroeien verschilt van plek tot plek, maar lijkt in het algemeen trager dan verwacht. Reeën zorgen voor een flinke vraatdruk op de jonge bomen. De vestiging als broedvogel van de houtsnip is te danken aan het ontstaan van de open plekken. Het heeft ook geleid tot een toename van de boompieper. Bezoekers reageren overwegend positief: door de open plekken is het bos qua beleving interessanter geworden met verrassende doorkijkjes. Op enkele open gekapte plekken zijn kleine groepen winterlinde, wilde appel, zoete kers en wintereik aangeplant om meer variatie aan te brengen in het loofbomenbestand.

Naar een gevarieerder bos: linde, aangeplant op kapvlakte

Naast de tijdelijke open plekken, ontstaan door groepkap, zijn er ook enkele permanente open plekken in het Noordlaarderbos. Het heischraal grasland van de Hertenkamp werd in het verleden jaarlijks gemaaid; dit was de plek waar de bruine vuurvlieder vloog. Dit beheer is sinds acht jaar gestaakt, maar het perceeltje is nog nauwelijks dichtgegroeid, waarschijnlijk door de vraatdruk van de reeën. Wel is de grasmatt vervilt en zijn de karakteristieke plantensoorten zoals tormentil en mannetjesereprijs afgenomen. De bruine vuurvlieder is hier verdwenen (maar komt wel voor in het Land van Malle Marie).

De open plek bij het Heilig Bergje heeft de neiging steeds dicht te lopen met bosopslag. De open maar beschutte, en daardoor warme en zonnige plek is van belang voor insecten. In de openheid komt het Heilig Bergje bovendien het beste tot z'n recht. In de afgelopen jaren is de opslag met vrijwilligers af en toe terug gezet. De zuidhelling van het Heilig Bergje is sterk geërodeerd, vooral door het (illegale) gebruik door mountainbikers.

Rond de flesvormige vijver in de zuidwesthoek van het bos zijn de oeverlanden vrijgesteld van opslag en is het aangrenzende bos wat teruggezet. Vanaf het wandelpad is de karakteristieke vorm hierdoor weer goed zichtbaar geworden.

In de graslandjes in het Noordlaarderbos (Lange akkers) en langs de Duinweg zijn in het verleden de rasters op een aantal plekken uit de bosrand geplaatst, waardoor zich braamstruweel heeft kunnen ontwikkelen. Het doel is de strakke bosranden om te vormen tot een meer geleidelijke overgang. Deze graslanden worden begrast met ingeschaard vee.

Land van Malle Marie en schietbaan

In 2006 is op de voormalige akkers een natuurontwikkelingsproject uitgevoerd. Sloten zijn gedempt, een ven is hersteld en van een deel van het gebied is de voedselrijke bovengrond (bouwvoor) verwijderd. Op de kale bodem is heideplagsel afkomstig van de Vijftig Bunder uitgereden. Met succes: op de lemig-zandige bodem is de heide goed tot ontwikkeling gekomen. De droge heide met veel stekelbrem gaat rond het ven over in een brede strook met vochtige heide, waarin soorten als kleine zonnedaauw en klokjesgentiaan voorkomen. Een deel van het gebied langs de Tolhuisweg dreigde geheel dicht te groeien met

De flessenhals, waardevolle open plek in het bos

berkopslag. Vrijwilligers en medewerkers van Natuurmonumenten hebben een deel van dit jonge berkenbos geleidelijk aan opgeruimd, waardoor er weer een doorkijk vanaf de Tolhuisweg het gebied in mogelijk is. Het niet afgeplagde deel bestaat uit droog, bloemrijk grasland. Na de eerste verschraling kende het gebied een fase waarin jakobskruid sterk domineerde. Om overlast voor de burens te voorkomen werd de plant voor de bloei gemaaid. Door verschraling en uitspoeling van voedingsstoffen is de populatie inmiddels veel kleiner geworden en minder vitaal. Er is een nog steeds vrij voedselrijk, maar vrij open en bloemrijk grasland ontstaan, met op enkele plekken karakteristieke soorten van heischraal grasland als mannetjesereprijs, dwergviltkruid, zilverhaver, blauwe knoop en echte

blauwe knoop

guldenroede. De bruine vuurvlied, afhankelijk van waardplanten als veldzuring en schapenzuring, heeft hier een nieuw leefgebied gevonden. Er is een raster rond het hele tussengebied geplaatst en het gebied wordt als een eenheid begraaasd samen met de schietbaan en de graslandjes bij het huis aan Duinweg 6. Het hele jaar grazen hier een paar Schotse hooglanders en enkele fjordenpaarden. Aan de rand met het Noordlaarderbos is het raster zo geplaatst dat er een slingerende strook met opslag van struweel en ruigte kan ontstaan. De schietbaan is in de afgelopen jaren vrijgemaakt van opslag. Ook is een deel van het aanwezige braamstruweel afgemaaid. De houtsingel die de schietbaan van het grasland scheidt, wordt net als de schietbaan zelf meebegraasd met het grasland. De runderen staan graag op deze beschutte plek, waardoor de houtsingel veel opener is geworden. De bijzondere soorten van dit gebiedje staan onder druk: blauwe knoop, echte guldenroede, blauwe knoop en grasklokje nemen in aantal af. De graslandjes bij het huis aan Duinweg 6 zijn vochtig, voedselrijk en vrij ruig. Ze werden tot voor kort vrij intensief begraaasd, maar de laatste paar jaren veel minder.

De Vijftig Bunder

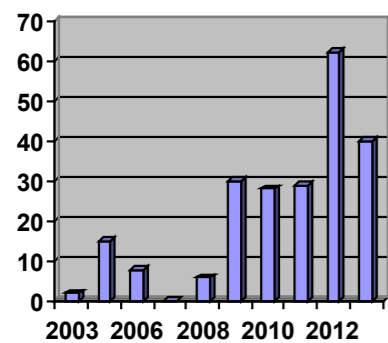
Toen Natuurmonumenten het gebied aankocht in 1966, verkeerde de heide in een desolate toestand.

Bloeïend valkruid

Ze was volledig vergrast en aan het dichtgroeien met bomen; de heideplanten waren weinig vitaal. Sinds 1977 wordt het gebied beweid, de eerste jaren met schapen, vervolgens met paarden en vanaf 1997 met Schotse hooglanders, met van jaar tot jaar verschillende dichtheden. De doelen waren herstel van de heidebegroeiing en het openhouden van de resterende oppervlakte heide. Aan het eerste doel is tot nu toe voldaan: de heide heeft zich hersteld en veel van de kenmerkende plant- en diersoorten hebben zich kunnen handhaven. De oppervlakte heide is voortdurend onder druk blijven staan. In de afgelopen jaren is de heide iets vergroot door stukjes bos te kappen. Geleidelijk is het bos aan de randen van het heideveld teruggezet. Op enkele plekken zijn bomen geringd, om de aanwezigheid van staand dood hout te bevorderen. Een lage plek in de noordoosthoek van het heideveld is vrijgemaakt van eikenopslag, waardoor de natte laagte beter zichtbaar geworden is en 's winters weer water bevat. Het heidebeheer van de afgelopen jaren kenmerkt zich verder door 'kleinschalig rommelen': naast de begrazing zijn tot voor kort met de hand kleine plagplekken aangelegd, gericht op behoud van soorten als klokjesgentiaan, valkruid en klein warkruid. In 2006 zijn machinaal vijf grotere plagstroken gemaakt. Naast het plaggen worden in het kader van soortgericht beheer

groeiplekken van gevlekte orchis en van valkruid tijdelijk uitgerasterd in de bloeiperiode, zodat de planten zaad kunnen zetten. Het genetisch materiaal van het valkruid is omstreeks 2000 versterkt door het inbrengen van zaad uit de vitale populatie van het Dwingelderveld. Dit soortgerichte beheer is redelijk succesvol (zie figuur 4), maar ook intensief. Van de graslanden aan de zuidkant wordt drie hectare met de heide mee beweid. In het resterende deel werden in de afgelopen jaren in de winter de Schotse hooglanders 'geparkeerd' die in zomer en najaar op de heide liepen. Verschraling bevorderende maatregelen als plaggen zijn hier niet mogelijk omdat dit het subtiele reliëf van de Celtic fields, een archeologisch monument, ernstig zou verstoren. De houtwal tussen de Vijftig Bunder en het graslandperceel wordt meebegraasd en is hierdoor transparanter geworden. Op enkele plekken is een opening in de houtwal gekapt waardoor vanuit het heidegebied doorzichten mogelijk zijn en de beide deelgebieden meer een eenheid zijn geworden. Langs de grens met het campingterrein aan de zuidkant zijn de rasters ruim uit de rand van de aanwezige houtsingel geplaatst, zodat zich een overgangzone van ruigte en struweel kan ontwikkelen. Binnen deze strook zijn bomen en struiken geplant, maar hier komt weinig van terecht door de graasdruk van de reeën.

Figuur 4. Aantal bloeiende exemplaren valkruid

Cultuurhistorische elementen

Er zijn in de afgelopen jaren belangrijke stappen gezet in het beheer van de cultuurhistorische monumenten. In de strook bos langs het pad naar de schietbaan liggen twee grafheuvels. Een van de grafheuvels, die deels in het bos lag en voor het overige deel in een aangrenzend perceel bouwland, is in het verleden afgegraven. Ook is er een houtwal dwars overheen aangelegd. Natuurmonumenten heeft het akkerperceel verworven en vervolgens de grafheuvel aangevuld en hersteld. De oude houtwal is gehandhaafd, zodat hier verschillende tijdslagen elkaar kruisen. Op de akker is bos aangeplant. Recent zijn beide grafheuvels ruim vrijgesteld van bosopslag, waarbij de houtwal gespaard is. De beide grafheuvels zijn nu goed zichtbaar vanaf het wandelpad. Het verwijderen van opslag van de heuvels is ook belangrijk omdat dieper wortelende bomen de structuur van de grafheuvels (voor zover nog intact) vernielen. Het bos op de voormalige akker is niet overal aangeslagen, waardoor een halfopen bosperceel met veel ruigte is ontstaan. In het zuidoostelijke deel van de Vijftig Bunder zijn ook twee grafheuvels te vinden. Ze liggen in een klein heiderestant, maar gingen tot voor kort vrijwel geheel schuil in het bos. Recent is ook hier het bos en de opslag op de grafheuvels verwijderd en het gebied wordt samen met het aangrenzende grasland begraasd. Behalve de grafheuvels zijn ook de karrensporen hierdoor weer duidelijk zichtbaar geworden en vanaf de wandelroute over de Vijftig Bunder heeft men een schitterend uitzicht op de beide grafheuvels.

Op de schietbaan is de kogelvanger vrijgesteld van opslag, waardoor een kale helling van open zand is ontstaan. Dit is gebeurd op verzoek van de plaatselijke

vlinder- en insectengroep van het IVN, die ook helpt bij het openhouden van de kogelvanger. De helling ligt op het zuiden en is belangrijk voor graafbijen en graafwespen. Maar de zichtbaarheid en de herkenbaarheid van deze markante plek is daardoor ook toegenomen voor wandelaars.

Kogelvanger met opslag van Amerikaanse vogelkers

Ontwikkelingen in de omgeving

In het kader van de Herinrichting Haren, afgerond in 2013, heeft Natuurmonumenten een perceel op de es van Noordlaren vlakbij het hunebed moeten afstaan. Hierdoor is een mooie kruidrijke roggeakker verdwenen. Pleidooien om een klein deel van de es als reservaat aan te wijzen hebben het niet gered.

Op de voormalige akker van Natuurmonumenten wordt tegenwoordig maïs verbouwd. Helaas maken maar weinig boeren in het Groningse deel van het es-complex gebruik van de mogelijkheid om subsidie aan te vragen voor natuurvriendelijk akkerrandenbeheer. Op het Drentse deel van het gebied is geen subsidie voor agrarisch natuurbeheer mogelijk.

In 2005 heeft in de Westertse landen op particuliere grond natuurontwikkeling plaatsgevonden: in een gezamenlijk project van de Noord-Nederlandse Golf- en Countryclub, Staatsbosbeheer en de familie Buist is het voormalige Pollse meertje hersteld en is de bouwvoor op enkele plekken afgegraven. In het Boerveld aan de noordkant van het bos heeft de eigenaar van Landgoed Blanckenborch in het kader van het herstel van kleine landschapselementen een grote poel gegraven en houtwallen hersteld.

In de overige delen van het beekdal wordt een grondruil uitgevoerd waarbij Staatsbosbeheer, particulieren en Natuurmonumenten betrokken zijn. Het doel van de ruil is natuurherstel in het beekdal mogelijk te maken. Het waterschap Hunze en Aa's heeft in samenwerking met Staatsbosbeheer plannen ontwikkeld. Maatregelen zijn onder andere het weghalen van de kaden en het dempen van sloten, waardoor meer mogelijkheden voor winterse overstromingen ontstaan en de grondwaterstanden in de beekdalgraslanden zullen stijgen. Het waterschap wil de plannen tussen 2014 en 2020 uitgevoerd hebben.

In Zuidlaren is de drinkwaterwinning in 2006 beëindigd. Studies hebben uitgewezen dat de sluiting gunstige effecten heeft op de grondwaterstanden in de omgeving en op de kwel in de stroomafwaarts gelegen delen van het beekdal. Dit begint geleidelijk in de vegetatieontwikkeling zichtbaar te worden.

Knelpunten

Er is in de voorgaande periode veel bereikt in het plangebied. Op het interne beheer kunnen we met tevredenheid terugkijken en de ingezette lijn lijkt ook voor de toekomst de basis voor succes. Er zijn wel enkele knelpunten die de huidige en mogelijke toekomstige natuurwaarden beïnvloeden.

Verdroging

In de ruime omgeving van het plangebied is sprake van verdroging, dat wil zeggen te lage (grond)waterpeilen voor de natuur. Een van de oorzaken is het oppompen van grondwater voor drinkwaterwinning bij De Punt en tot voor kort ook bij Zuidlaren. De winning bij Zuidlaren is in 2006 beëindigd, hetgeen plaatselijk tot een gedeeltelijk herstel van de waterhuishouding heeft geleid. Bij De Punt is de winning van grondwater de laatste jaren afgenomen ten gunste van de winning van oppervlaktewater, waardoor het totale negatieve effect minder groot geworden is. Een tweede oorzaak van verdroging is de ontwatering van de polders rond het beekdal van de Drentsche Aa. Dit zorgt voor wegzijging van water uit het beekdal, en diepe sloten op de rand met het natuurgebied vangen een deel van het toestromende grondwater (kwel) af. Ook de zandwinningsplas in de Zwijnmaden lijkt een verdrogend effect te hebben op het beekdal. Tenslotte heeft de ruilver-

Dotterbloem: karakteristieke soort van natte beekdalgraslanden

kaveling van het landbouwgebied ten oosten van het plangebied in de jaren zestig ertoe bijgedragen dat de hogere gronden veel droger zijn geworden. Hierdoor zijn vooral pingoruïnes en venige laagten op de Hondsrug sterk verdroogd en is de natuurlijke toestroom van water van de hogere gronden naar de natuurgebieden verminderd: het water op de es wordt via diepe sloten direct afgevoerd naar het beekdal van de Drentsche Aa. De diepe ontwatering op de es leidt mogelijk ook tot problemen voor de agrariërs, die last hebben van verdroging van hun landbouwgronden. Dit betekent dat er misschien een gemeenschappelijk belang is om het water langer vast te houden bovenop de Hondsrug.

De tankgracht: knelpunt voor de ontwikkeling van de vochtige heide?

De verdroging heeft vooral effect op de natuur van het beekdal. Door de verminderde toestroom van baserijk grondwater (kwel) kunnen grondwaterafhankelijk vegetaties zoals bijvoorbeeld dotterbloemhooilanden maar in beperkte mate hersteld worden.

De invloed van de verdroging op het Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder is klein. Het plangebied ligt hoger en functioneert vooral als infiltratiegebied voor het beekdal: er zijgt regenwater in, dat als grondwater naar het beekdal stroomt. In het Noordlaarderbos zijn de grondwaterstanden door de grondwaterwinning weliswaar fors gedaald; voor het natuurdoel in het hoger gelegen deel van het bos (dennen-, eiken- en beukenbos) vormt dit echter geen probleem. In de lagere delen, zoals de pingoruïnes, kan de verdroging wel het realiseren van de gewenste natuurwaarden in de weg

staan. De Vijftig Bunder ligt buiten de invloed van de grondwaterwinning bij De Punt. Het gebied ten oosten van de Vijftig Bunder watert naar het beekdal af via een ingegraven lange duiker langs de Tolhuisweg, en veroorzaakt daardoor geen verdroging in het natuurgebied. De tankgracht op de Vijftig Bunder zorgt lokaal wel voor verdroging door zijn ligging (in de lengte over de hoogtegradiënt) en zijn diepte (tot twee meter). De precieze invloed van de tankgracht moet nader worden onderzocht.

Verhoging van grondwaterstanden in het beekdal heeft mogelijk een effect op de vochtige heide van lagere delen van de Vijftig Bunder en het Land van Malle Marie. Vernatting van het beekdal kan misschien ook zorgen voor een hogere grondwaterstand in de lager gelegen delen van het Noordlaarderbos, waardoor op enkele plekken een verschuiving zou kunnen optreden naar een wat vochtiger bostype (eiken-beukenbos).

Versnippering en isolatie

Noordlaarderbos en Vijftig Bunder zijn relatief kleine bos- en heidegebieden. Eigenlijk zijn bos en heide te klein om te kunnen functioneren als zelfstandig ecosysteem en de ligging is geïsoleerd. Het uitsterven van soorten, bijvoorbeeld door inteelt en verminderde vitaliteit van populaties, is een reëel gevaar. Groter maken van het bestaande bos en de bestaande heide is maar zeer beperkt mogelijk: uitbreiding van het ene beheertype gaat ten koste van het andere. Voor de Vijftig Bunder lijkt verbinding met andere heidegebieden in het geheel niet mogelijk, daarvoor is het landschap te zeer veranderd en zijn de tegenstellingen in voedselrijkdom tussen het intensief gebruikte agrarische cultuurlandschap en het natuurgebied te groot geworden. Voor bossoorten is de situatie wat gunstiger: zowel naar Appèlbergen in het noorden als naar het zuiden zijn op de Hondsrug verbindingsstructuren aanwezig in de vorm van houtwallen, bosjes en bosrijke recreatieterreinen. Ook voor de natte natuur in het beekdal speelt het probleem van versnippering minder. Veel soorten kunnen zich langs de beek verplaatsen. Het gebrek aan regelmatige winterinundaties vormt wel een probleem voor de verspreiding van soorten: veel planten van natte hooilanden zijn afhankelijk van overstromingen om hun zaden elders te brengen.

Dieren die grotere leefgebieden nodig hebben, zoals das, bever en otter, stuiten op problemen wanneer ze

dassen: vaste bewoners van het natuurgebied

zich in oost-westrichting willen verplaatsen. De A28, het Noord-Willemskanaal en de spoorlijn Groningen-Assen vormen hier forse barrières. De faunapassages die hierin zijn en worden aangelegd zijn nuttig, maar kleinschalig en lossen de versnippering niet wezenlijk op. Voor een structurele oplossing zou de Noordelijke Natte As kunnen zorgen, waarin lage en natte gebieden in de regio (Leekstermeergebied, Onlanden, Paterwoldse meer, Zuidlaardermeergebied, Westerbroek, Midden-Groningen) aan elkaar ge-

koppeld worden tot een robuuste laagveengordel. De provincie Groningen heeft met de voorstellen voor een Groene Horizon de eerder door het Rijk voorgestelde, maar daarna weer geschrapte robuuste verbinding een nieuwe toekomst gegeven. Het beekdal van de Drentsche Aa en de Besloten Venen spelen een belangrijke rol in deze verbindingzone: via de Besloten Venen wordt de verbinding met het Zuidlaardermeergebied gerealiseerd; het beekdal vormt de hoofdader in de verbinding met het Paterwoldse Meer.

Versnippering in beheer

In het gebied zijn verschillende beheerders actief; naast Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer ook particulieren. Binnen de ruimte die de provinciale natuurbeheerplannen bieden zijn verschillen mogelijk in de nagestreefde natuurdoelen. Het is van belang dat de waterhuishouding in het gebied wordt afgestemd op de meest kritische doelen en dat herstel van het hydrologisch systeem binnen het Nationale Natuur Netwerk vooropstaat. Dit vereist een gedeelde visie tussen de verschillende beheerders, vastgelegd in de ambitiekaarten van de natuurbeheerplannen en uitgewerkt in een gemeenschappelijke landschapsvisie of beheerplan. Tot nu toe zijn er veel verschillende deelplannen met goede initiatieven, maar een overkoepelend verhaal, waarbij bijvoorbeeld ook het behoud van natuurwaarden en landschapswaarden op de es betrokken wordt, ontbreekt nog. Deze visie geeft een aanzet vanuit het natuurbeheer, maar moet worden aangevuld voor de bredere omgeving op het gebied van kansen voor recreatie en voor 'vergroening' van de landbouw.

Intensivering landbouw op de es

Op de es van Noordlaren zijn zowel positieve als negatieve ontwikkelingen zichtbaar. Negatief is de toename van maïsteelt op de es met de intensieve bemesting die daarbij hoort. Zomer- en wintergraanakkers zijn vrijwel verdwenen en ook overhoekjes met ruigte en braamstruweel zijn zeldzaam geworden. Schrale bermen met soorten als grasklokje, zilverhaver en biggenkruid staan onder druk door het inwaaien van meststoffen en bestrijdingsmiddelen. Grote nieuwe bedrijfsgebouwen bepalen het dorpsgezicht vanaf de es. Positief is het handhaven van de zandwegen. Een gunstige ontwikkeling vormen de kleinschalige particuliere initiatieven om het aangrenzende kampenlandschap te herstellen

De Van Swinderenlaan, ruiterroute door het bos

door de aanleg van houtwallen en poelen. Mogelijkheden voor behoud en ontwikkeling van het landschap worden echter maar ten dele benut. Er blijven kansen liggen voor bijvoorbeeld akkerrandenbeheer in samenhang met het natuurgebied en gericht op soorten als patrijs en geelgors. Een probleem hierbij is dat het beleid van de beide provincies verschilt, waardoor bredere samenwerking lastig is: in de ene provincie (Groningen) is agrarisch natuurbeheer en landschapsbeheer mogelijk met subsidie, in het aangrenzende Drentse deel niet.

Landbouw op de Noorderlaarder es

Knelpunten recreatie

De recreatiedruk lijkt de laatste jaren te zijn toegenomen. Uit de wijde omgeving komen mensen voor een wandeling in het bos. De intensievere recreatie leidt tot meer verkeersbewegingen en tot parkeerproblemen. Op drukke zondagen voldoet de bestaande parkeergelegenheid niet. Dit leidt tot 'wildparkeren' in de berm, bijvoorbeeld langs de Tolhuisweg, waardoor de bermvegetatie kapot gereden wordt en de bodem verdicht. Doordeweeks zijn er nauwelijks problemen en wordt het bos vooral gebruikt door bewoners uit de nabije omgeving. De zandwegen zijn openbaar en er gelden buiten de bebouwde kom geen snelheidsbeperkingen. Het autoverkeer op de zandwegen leidt tot overlast voor aanwonenden, wandelaars, fietsers en ruiters (stof en lawaai). Dat geldt ook voor ongewenst gebruik van de zandwegen door groepen motorrijders en -crossers. In het bos leidt het gebruik van wandelpaden door ruiters en mountainbikers tot overlast voor rustzoekende wandelaars. Ruiters en mountainbikers rijden bovendien paden kapot, die in de herfst en winter nat kunnen zijn. Dit leidt herhaaldelijk tot klachten van wandelaars. De erosie van het Heilig Bergje is voor een deel terug te voeren op mountainbikers die er een sportieve uitdaging in zien om er overheen te fietsen.

Kleinschalige knelpunten

Op een aantal plekken in het gebied, met name langs de Pollse weg en de Duinweg, rukken woekerende uitheemse (tuin)planten op ten koste van de oorspronkelijke flora. Een van die oprukkende soorten is de springbalsemien. Deze plant vormt dichte haarden en verdringt inheemse planten. Langs de Pollse weg is bijvoorbeeld de populatie van de echte guldenroede, een soort van de Rode Lijst, verdwenen. Dumpen van (tuin)afval werkt het probleem in de hand. Dit gebeurt regelmatig langs de randen van het bos en leidt onder andere tot uitbreiding van woekerplanten als bonte gele dovenetel. Ook het beheer van de sloot langs de Duinweg en de Pollse weg draagt bij aan de negatieve ontwikkeling. Deze sloot wordt regelmatig geschoond, waarbij bagger en bladafval aan de

Bestrijding Amerikaanse vogelkers blijft aandacht vragen

boskant wordt gedeponeerd. De hoge wal die hierdoor ontstaat is sterk verruigd en begroeid met reuzenbalsemien, bonte gele dovenetel en bramen. De Amerikaanse vogelkers komt op allerlei plaatsen in het plangebied voor. Hij is vooral te vinden in het zuidelijk deel van het Noorderlaarderbos, in het noordelijk deel (Boerveld) en in het bosgedeelte van de Vijftig Bunder, met lokaal enkele 'haarden'. In grote delen van het Noorderlaarderbos is hij schaars. In het verleden is de soort vrij consequent bestreden. Vooral in vrij open bossen waar veel licht op de bodem komt kan de soort gaan overheersen en inheemse struiken en bomen verdringen. Het kan de omvorming naar structuurrijker bos bemoeilijken, vooral wanneer hij gaat overheersen op kapvlakten waar spontane verjonging van verschillende soorten bomen en struiken gewenst is.

Kansen

Grondwatergradiënt in beekdal

In het beekdal van de Drentsche Aa komt diep grondwater aan de oppervlakte dat ergens in Midden-Drenthe in de bodem is geïnfilteerd. Door de lange weg en lange verblijftijd in de bodem is dit water rijk aan kalk en ijzer. Daarnaast ontvangt het beekdal ook grondwater van lokale oorsprong. De Hondsrug met daarop het Noorderlaarderbos en de Vijftig Bunder vormt hiervan het infiltratiegebied. De hoogteverschillen (van 4-5 meter boven NAP in het bos tot 1 meter boven NAP in het beekdal) zorgen voor een grondwaterstroming naar het beekdal. Omdat de keileem waaruit de Hondsrug is opgebouwd een vrijwel ondoordringbare laag vormt, stroomt het grondwater ondiep door het dunne dekzandpakket boven de keileem. Dit water is daardoor weinig verrijkt met mineralen en heeft een veel zachter (regenwaterachtig) karakter dan het diepe grondwater. Contactzones tussen beide grondwatertypen leveren een bijzondere gradiënt op die zeer kansrijk is voor het ontwikkelen van bijzondere vegetaties. Deze gradiënt is aanwezig in de zijdalen van de Besloten Venen en het Wilde Veen. In potentie is ze ook te vinden op de flank van het beekdal in de Westertse Landen, maar ontwateringsloten en lage grondwaterstanden zorgen voor een snelle afvoer van de lokale grondwaterstroom naar de beek.

Positief effect op heide van vernatting beekdal

Verhoging van de grondwaterstanden in het beekdal kan een positief effect hebben op de kwaliteit van vochtige heide en heischraal grasland in de Vijftig Bunder en het Land van Malle Marie. Hoge grondwaterstanden onder en in de keileemlaag verminderen de infiltratie en wegzijging en zorgen voor een nattere situatie boven de keileem. Ze kunnen er bovendien toe leiden dat het grondwater boven de keileem iets mineraalrijker wordt, wat gunstig is voor bijzondere plantensoorten als heidekartelblad, veenbies, klokjesgentiaan en liggende vleugeltjesbloem.

Kansen voor herstel bijzondere graslanden

Heischraal grasland is een type grasland dat landelijk zeldzaam is geworden door vermeting en verzuring. Nederland ligt centraal in het verspreidingsgebied van de laaglandvorm van heischrale graslanden. Ook in

Europees opzicht is daarom de betekenis groot. Het Landje van Malle Marie en het perceel met de Celtic fields bieden kansen voor herstel van dit type grasland. De ligging op de flank van de Hondsrug (iets mineraalrijker dan de hoogste delen) is hiervoor gunstig. Belangrijk gegeven is ook dat in de oude kernen van het natuurgebied nog bronpopulaties aanwezig zijn van bijzondere en voor heischraal grasland karakteristieke soorten, zoals valkruid, grasklokje, blauwe knoop, gevlekte orchis, borstelgras en echte guldenroede.

Natura2000

Het Natura2000-stempel voor het beekdal, het Wilde Veen en de Vijftig Bunder geeft aan dat deze gebieden bij de topnatuur in Nederland horen. Het betekent een hoge mate van bescherming, waarbij ook buiten het natuurgebied geen ontwikkelingen mogen plaatsvinden die de natuurwaarden in het gebied kunnen schaden. Het betekent ook dat we ons samen met de overheid moeten inspannen om de kwaliteiten te behouden en te ontwikkelen. De overheid heeft deze Europese verplichting op zich genomen en zal de financiële

middelen beschikbaar stellen om de doelen te realiseren. Vooral in het beekdal van de Drentsche Aa en in het Wilde Veen is kwaliteitsverbetering mogelijk en gewenst. Hier gaat het onder meer om vernatting van het beekdal en verbetering van het beekmilieu door maatregelen als het verwijderen van stuwen ten behoeve van vismigratie, ondieper maken van te diepe beeklopen en verbetering van de waterkwaliteit. In gebied van Natuurmonumenten zullen vooral maatregelen genomen moeten worden om de kwaliteit van de vochtige heide te verbeteren.

Cultuurhistorie en landschapsgeschiedenis

Het plangebied heeft enorme kwaliteiten als het gaat om de zichtbaarheid van de landschapsgeschiedenis en van de bewoningsgeschiedenis. De belangstelling voor deze aspecten van het Nederlandse landschap groeit. De aanwijzing van het zuidelijk deel van het plangebied als een van de 'hotspots' van het Geopark Hondsrug biedt kansen voor samenwerking om het verhaal van de natuur en het verhaal van landschap en cultuurhistorie in samenhang te presenteren.

grasklokje

geelgors

3 Visie

Huidige kwaliteiten leidend

Het plangebied heeft grote kwaliteiten:

- de bijzondere landschappelijke ligging op de flank van de Hondsrug langs het beekdal van de Drentsche Aa
- de zichtbare sporen van de aardkundige geschiedenis in de vorm van pingoruïnes, erosiedalen en smeltwatergeulen
- de cultuurhistorische elementen in het plangebied zelf en de omgeving in de vorm van zichtbare sporen van prehistorie en recentere geschiedenis in een gaaf bewaard esdorpen- en kampontginningslandschap
- hoge biodiversiteit en natuurwaarden, met bijzondere planten op de heide, een rijke broedvogelpopulatie in het bos, bijzondere vlinders en dassen en reeën.
- de recreatieve aantrekkingskracht van het goed beleefbare landschap, door talrijke paden en zandwegen ontsloten voor fietsers en wandelaars.

Deze huidige kwaliteiten zijn leidend voor de toekomstvisie. Behoud en ontwikkeling van deze kwaliteiten is het hoofddoel voor de toekomst. Kansen liggen er dankzij het al gevoerde beheer, het gegeven dat met het aansluitende beekdal een groter natuurgebied ontstaat en de geplande vernatting van het beekdal. De beperkte omvang en geïsoleerde ligging van de heide vormen een beperking. Maar met een goed intern beheer en door het benutten van de kansen voor het herstellen van bijzondere heischrale en heidevegetaties op de flank van de Hondsrug verwachten we dat duurzame instandhouding en zelfs verbetering van de kwaliteit mogelijk is in de looptijd van de visie. Het grootste knelpunt is het beheer en de inrichting van

het agrarisch gebied ten oosten van het plangebied. Aangezien Natuurmonumenten hier geen grond bezit en voornamelijk ook geen mogelijkheden om grond te verwerven, kunnen we alleen door beleidsbeïnvloeding en samenwerking met anderen proberen hier verbeteringen te realiseren.

Herfst in het bos

Beheerstrategie: halfnatuurlijk landschap

Natuurmonumenten ziet het plangebied als een integraal onderdeel van het beek- en esdorpenlandschap van de Drentsche Aa bij de dorpen Zuidlaren, Midlaren en Noordlaren. Daarin vormen Noordlaarderbos en Vijftig Bunder een overgangszone tussen aan de ene kant het agrarische cultuurlandschap op de es en aan de andere kant het beekdal, waar natuurlijke processen als kwel en overstroming vooropstaan. Vanuit dit uitgangspunt kiezen we in het plangebied op hoofdlijnen voor de beheerstrategie halfnatuurlijk landschap. Dit betekent dat er veel ruimte is voor spontane proces-

sen, zoals natuurlijke bosverjonging, het afsterven van bomen en extensieve begrazing in de open heidegebieden. Maar we accepteren ook dat een zekere mate van beheer noodzakelijk blijft voor ontwikkeling van een structuurrijker bos met een hoge biodiversiteit en voor behoud en ontwikkeling van de heide en de bijzondere soorten die daar voorkomen.

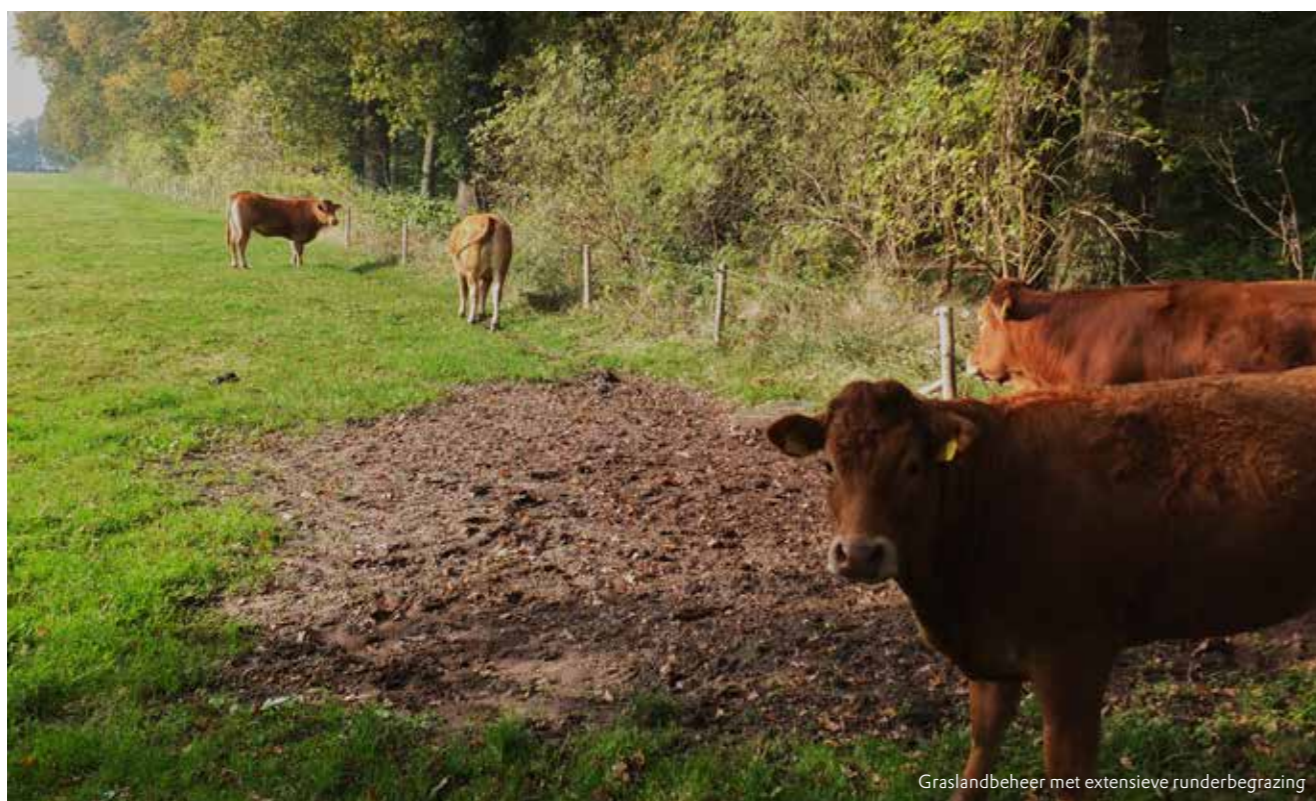

Heilig bergje, markante plek in het Noordlaarderbos

Binnen deze strategie streven we ernaar om de karakteristieke aardkundige en cultuurhistorische patronen en elementen te behouden en beter zichtbaar te maken in hun historische context, bijvoorbeeld de grafheuvels, de karrensporen, het Heilig Bergje, de schietbaan met kogelvanger en de kleinschalige ontginningen langs de Pollse weg en de Duinweg. Hierdoor blijft de geschiedenis van het gebied 'leesbaar'. Dit vraagt eveneens om terugkerende beheersingrepen, zoals het vrijstellen van grafheuvels, maaien en/of begrazen van graslandjes en het bestrijden van invasieve soorten als reuzenbalsemien en Amerikaanse vogelkers.

Samengevat luidt de beheerstrategie: ontwikkeling van een halfnatuurlijk landschap binnen de context van het esdorpen- en beekdallandschap met behoud en versterking van karakteristieke cultuurhistorische en aardkundige patronen en elementen.

Natuurmonumenten richt zich op het behoud en de versterking van het complete landschap waarvan het plangebied deel uitmaakt en de beleefbaarheid ervan voor bewoners en bezoekers. Wij zullen alle kansen aangrijpen voor aankoop, beleidsbeïnvloeding en samenwerking met bewoners en partijen uit de omgeving die dit streven onderschrijven.

Graslandbeheer met extensieve runderbegrazing

Streefbeeld natuur 2030

- Het Noordlaarderbos is een gevarieerd bos waarin alle fasen aanwezig zijn, van open plek met bramen en jonge opslag tot aftakelend bos met dik dood hout, en waarin naast grove den en zomereik ook andere boomsoorten als wintereik, linde en hazelaar hun plek hebben gevonden en de Amerikaanse vogelkers bijna verdwenen is.
- De Vijftig Bunder bestaat uit vitale heide met bijzondere planten als valkruid en bijzondere dieren als levendbarende hagedis
- In het Land van Malle Marie is goed ontwikkeld heischraal grasland te vinden met bijzondere planten als blauwe knoop en echte guldenroede
- Op de es is de patrijs terug als broedvogel en klinkt het liedje van de geelgors
- In het Wilde Veen is de gradiënt van heide en heischraal grasland naar trilveen en vochtig hooiland hersteld; het gebied is een botanisch pareltje met tal van bijzondere planten
- In het beekdal van de Drentsche Aa vormen hooilanden, struweel en elzenbroekbos het leefgebied van bever, ringslang, otter en moerasvogels; de beek zoekt haar eigen weg en zet de oeverlanden af en toe onder water
- Het beekdal van de Drentsche Aa en de Besloten Venen vormen een schakel in de ecologische verbinding tussen het Paterswoldse Meer en het Zuidlaardermeer

patrijs en bever

Belangrijkste doelen

Realisering van de hoofddoelstelling (behoud en ontwikkeling van de landschappelijke, aardkundige, cultuurhistorische, ecologische en recreatieve kwaliteit van de gehele omgeving) door middel van de gekozen beheerstrategie (halfnatuurlijk landschap) vraagt in veel opzichten om voortzetting van het huidige beheer. Maar er zijn ook veranderingen en nieuwe ontwikkelingen nodig. Hier volgen de belangrijkste speerpunten voor de komende achttien jaar.

Robuuster maken van de heide

Natuurmonumenten wil de heide van de Vijftig Bunder verbinden met het Land van Malle Marie, waardoor een grotere ecologische en landschappelijke eenheid ontstaat. Hiervoor moet een deel van het bos dat de beide deelgebieden nu scheidt worden verwijderd en/of gedund. Door de koppeling ontstaat een aaneengesloten gebied met heide en schrale graslanden van zo'n 50 hectare, dat als één geheel begraaasd wordt, zodat plantenzaden via de grazers getransporteerd kunnen

Figuur 5. Uitbreiding en koppeling van de heidegebieden

Spontane berkopslag in het Land van Malle Marie

worden van de bronpopulaties op de Vijftig Bunder naar het Land van Malle Marie (en omgekeerd). Ook visueel ontstaat een grotere eenheid: vanaf de Tolhuisweg kijk je over halfopen heide en grasland tot aan de zuidrand van het gebied.

Voordat de koppeling van de begrazing kan plaatsvinden, moet het deel van het Land van Malle Marie dat niet afgegraven is eerst verder worden verschaald. Dit geldt ook voor het gebied met de Celtic fields aan de zuidkant van de Vijftig Bunder. In de eerste periode van zes jaar van de visie wil Natuurmonumenten samen met omwonenden en de gemeente de mogelijkheden verkennen en een plan maken. Aandachtspunt daarbij zijn onder andere de belangen van de direct aanwonenden en van gebruikers als fietsers, ruiters en aangespannen wagens. De uitvoering zal pas plaatsvinden in de tweede periode van zes jaar, zodat we de tussenliggende periode kunnen benutten voor extra verschraling van de graslanden.

Ook aan de westkant van de Vijftig Bunder op de overgang naar het beekdal mag een deel van het bos verdwijnen ten gunste van halfopen heideachtige vegetaties. Hierdoor wordt de visuele verbinding met beekdal

versterkt. Op de langere termijn zou de begrazing ook uitgebreid kunnen worden over de Westertse weg in de richting van het beekdal zodat de hele gradiënt van hoog naar laag jaarrond begraasd kan worden.

De open boomheide met een begroeiing van vooral eiken en vuilboom moet een geschikt leefgebied vormen voor vogels als boomleeuwerik, boompieper en roodborsttapuit en vlinders als groentje en eikenpage. Doelstelling is om de heide in de looptijd van deze visie te vergroten tot ongeveer 33 hectare.

Om de kwaliteit van de heide te behouden en te verbeteren lijkt het gewenst de tankgracht, die een verdrogende werking heeft, te dempen of ondieper te maken. Tegelijk is de tankgracht cultuurhistorisch waardevol als zichtbare herinnering aan een episode uit de Tweede Wereldoorlog. Om een goede afweging te kunnen maken wil Natuurmonumenten eerst onderzoeken hoe groot de verdrogende invloed is en wat het effect van dempen zal zijn op de heidevegetatie en vooral op de kwaliteit van het Natura2000 habitatype Vochtige heide. In het Natura2000 beheerplan is kwaliteitsverbetering voor dit habitatype als doelstelling opgenomen. De uitkomst van het onderzoek zal bepalend zijn voor de beslissing wat we gaan doen met de tankgracht.

Naar een natuurlijker en gevarieerder bos

Natuurmonumenten wil in een geleidelijk tempo meer variatie in leeftijd en structuur in het bos brengen. Door middel van kleinschalig bosbeheer willen we ervoor zorgen dat alle natuurlijke bosfasen aanwezig zijn: van open plek en jong bos in de stakenfase tot volwassen en aftakelend bos. Beperkte houtoogst is daarbij mogelijk, maar om meer dik dood hout te krijgen is het ook noodzakelijk dat een deel achterblijft in het bos. Natuurmonumenten wil de diversiteit bevorderen door meer variatie aan inheemse houtsoorten in te brengen. Het naaldboskarakter van enkele karakteristieke stukken willen we handhaven om de kenmerkende soorten vogels en paddenstoelen die daarbij horen te behouden. Ook voor de beleving van de bezoeker voegt een donker, altijd groen stuk bos met mostapijten en naaldboomgeuren veel toe.

Waar mogelijk bevorderen we aan de bosranden de vorming van een overgangszone met bramen, struiken en ruigte. Zulke overgangszones zijn, met name wanneer ze op het zuiden gericht, warm en zonnig zijn, een belangrijk leefgebied voor verschillende soorten dagvlinders.

Meer heischraal grasland

Heischraal grasland is landelijk een sterk bedreigd beheertype, waarvan de oppervlakte in Nederland sterk achteruitgegaan is. Het niet afgegraven deel van het Land van Malle Marie biedt goede kansen voor de

ontwikkeling van heischraal grasland met soorten als grasklokje, blauwe knoop, muizenoor, liggend walstro, echte guldenroede, schermhavikskruid, gevlekte orchis en struikheide. De schietbaan functioneert als bronpopulatie. Aanvullend maaien, kleinschalig plaggen met bekalken en/of tijdelijk aanvullende drukbegrazing kan hier vrij snel tot succes leiden. Ook het grasland met de Celtic fields kan door verder verschraling ontwikkeld worden tot heischraal grasland. Plaggen is hier niet mogelijk vanwege de archeologische bescherming, dus moeten we verschraling hier bereiken door tijdelijke drukbegrazing en eventueel aanvullend maaien.

Versterken en beter beleefbaar maken van de aardkundige en cultuurhistorische elementen

Verschillende cultuurhistorische en aardkundige elementen in het plangebied willen we beter zichtbaar maken en accentueren. Met de grafheuvels hebben we dit in de afgelopen tijd al gedaan. Het Heilig Bergje, dat door erosie en het oprukken van opslag wordt bedreigd, geven we een opknopbeurt in combinatie met herstel van het aangrenzende heideveldje. De schietbaan houden we als herkenbaar element in stand door de langgerekte houtwalstructuur te behouden en de kogelvanger vrij te houden van opslag. Rond de 'flesvijver' houden we een strook vrij van opslag, zodat de bijzonder vorm goed uitkomt. Het restant van de tankgracht in het Noordlaarderbos maken we beter herkenbaar door opslag te verwijderen. We bezien de

Dood hout en gevarieerde ondergroei met varens in het Noordlaarderbos

Bosrandontwikkeling met ruigte en struweel: belangrijk voor vlinders en insecten

Wandelen over de heide van De Vijftig Bunder

mogelijkheid om de oude karrensporen in het Noordlaarderbos beter zichtbaar te maken. Ook onderzoeken we de mogelijkheid om de erosiegeul in het zuidelijk deel van het Noordlaarderbos herkenbaar te maken door de laagte open te kappen. Verder kijken we of er mogelijkheden zijn om de raatakkerstructuur van het Celtic field-complex in de Vijftig Bunder 'beleefbaar' te maken. We behouden de houtwallen in het Noordlaarderbos, de laanstructuur in het bos en de kleinschalige ontginningen aan de Duinweg en de Pollse weg. Behoud van de tankgracht op de Vijftig Bunder in de huidige vorm is uit cultuurhistorisch oogpunt gewenst, maar waarschijnlijk in strijd met een van de belangrijkste natuurdoelen voor het gebied, behoud en ontwikkeling van vochtige heide. Onderzoek naar de verdrogende werking zal bepalen hoe we met de tankgracht omgaan; zie ook de tekst over het doel 'Robuuster maken van de heide' in het voorgaande. De aardkundige en cultuurhistorische elementen bieden in onze ogen volop kansen om het gebied beter beleefbaar en meer aansprekend te maken voor bezoekers die meer willen dan alleen een boswandeling.

Meer rust voor natuur en gebruikers

Wanneer binnenkort het beekdal van de Drentsche Aa is ingericht als natuurgebied en de agrarische functie is verdwenen, loopt de Westertse weg (het deel tussen de Pollse weg en de Tolhuisweg) geheel door natuurgebied en vervalt de 'doorgaande' verkeersfunctie. Daarom vindt Natuurmonumenten dat de weg vrijgemaakt kan worden van doorgaand gemotoriseerd verkeer. Het betekent meer rust voor wandelaars, fietsers en ruiters en voor diersoorten als das en ree die pendelen tussen het beekdal en de hogere gronden. Voor de Pollse weg en de overige delen van de Wes-

tertse weg grenzend aan de natuurgebieden zouden we graag zien dat deze autoluw worden en dat er een snelheidsbeperking gaat gelden, dus alleen gebruik door aanwonenden en maximaal 30 kilometer per uur.

Meer mogelijkheden voor beleving door verschillende gebruikersgroepen

Steeds meer mensen hebben belangstelling voor cultuurhistorie en landschapsgeschiedenis. Het plangebied biedt bij uitstek kansen om de geschiedenis van het landschap en de daarmee vervlochten bewoningsgeschiedenis te beleven. Mogelijkheden hiervoor zijn onder andere wandelroutes waarbij via de smartphone informatie opgevraagd kan worden, een folder met een informatieve rondwandeling die op verschillende punten in het gebied te verkrijgen is, en excursies onder deskundige begeleiding. In het gebied willen we samen met vrijwilligers een cultuurhistorische wandelroute ontwikkelen. Voor het geven van excursies aan groepen geïnteresseerden, schoolklassen en dergelijke willen we proberen een pool van vrijwilligers uit de streek bij elkaar te krijgen. Voor de opleiding en begeleiding willen we samenwerking zoeken met de organisatie van het Geopark en het IVN Zuidlaren.

Het Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder zijn gebieden voor rustzoekende wandelaars. Fietsers, ruiters en mountainbikers mogen geen gebruik maken van de bospaden. Voor ruiters is enige jaren geleden een doorsteek mogelijk gemaakt van de Duinweg naar de Westertse weg via het Van Swinderenlaantje. Mountainbikers die door het bos rijden vormen een terugkerende ergernis. Natuurmonumenten wil onderzoeken of er in de omgeving behoefte is aan een aparte route voor mountainbikers, zodat de verschillende gebruikersgroepen beter gescheiden kunnen worden.

Voor kinderen wil Natuurmonumenten op verschillende punten langs de wandelroute eenvoudige speelmogelijkheden creëren, bijvoorbeeld in de vorm van liggende boomstammen waarop geklommen kan worden en open zand bij het Heilig Bergje. Ook bij de inrichting van het Nieuwe Land kijken we nadrukkelijk naar de mogelijkheden voor kinderen, in samenwerking met de scholen in de omgeving.

Op ontdekkingstocht in het bos

Kwaliteitsimpuls Nieuwe Land

Het graslandperceel Nieuwe Land ligt in een laagte die door de Duinweg wordt doorsneden. Natuurmonumenten wil deze laagte een kwaliteitsimpuls geven. Te denken valt aan uitbreiding van de aanwezige poel tot een groter, permanent watervoerend ven, dat een geschikt biotoop vormt voor onder meer libellen en kikkers. Na een verkennend bodemonderzoek willen we samen met de omgeving (NIVON-huis, bewoners Duinweg) een inrichtingsplan maken. In de nabijgelegen laagte in het bos gaan we de greppels tussen de rabatten dempen in combinatie met groepenkap. Het doel is door vernatting de lokale vochtgradiënt in het bos te herstellen, waardoor hier een iets ander bostype kan ontstaan met soorten als els en berk.

Aankoop Wilde Veen

Veilig stellen van het Natura2000-gebied het Wilde Veen door aankoop en beheer is een belangrijke wens voor de komende periode. De natuurkwaliteit van dit gebied kan sterk verbeterd worden door inrichtingsmaatregelen en goed beheer. Daarmee kan een bijzondere natuurgradiënt en verbinding tussen de Vijftig Bunder en het beekdal worden gerealiseerd.

NIVON-huis "De Hondsrug": gastvrij onderkomen voor wandelaars en groepen

Landschapsbehoud en -herstel op de es

Voor het agrarisch gebied van de Noordlaarder es pleit Natuurmonumenten voor een beleid dat gericht is op behoud en herstel van het cultuurhistorische landschap, zonder verdere schaalvergroting en met meer ruimte voor verbrede landbouw. Daarbij haalt de boer een deel van zijn inkomsten uit productie, en een deel bijvoorbeeld uit het uitvoeren van diensten op het gebied van natuur- en landschapsbeheer. Natuurmonumenten ondersteunt de in het Landschapontwikkelingsplan Tynaarlo uitgesproken wens om de kwaliteit van de veentjes op de es te verbeteren, onder meer door het instellen van bufferzones. Samen met betrokkenen in de streek willen we er bij de provincie Drenthe voor ijveren dat er ook in het Drentse deel van het plangebied subsidiemogelijkheden komen voor landschapsonderhoud, akkerflora- en akkervogelbeheer. Oprichting van een collectief, dat een gezamenlijk voorstel (beheerplan) maakt voor landschapsonderhoud en beheer, is in het nieuwe beleid een voorwaarde om dergelijke subsidies aan te kunnen vragen. Natuurmonumenten wil initiatieven op dit gebied ondersteunen, meedenken en haar kennis beschikbaar stellen.

Betere verbinding met andere natuurgebieden

Natuurmonumenten ondersteunt het overheidsbeleid voor de Noordelijke Natte As, waarbij de lage en natte gebieden in Noord-Nederland aan elkaar gekoppeld worden tot een robuuste laagveengordel. In het plangebied zijn het beekdal van de Drentsche Aa en de Besloten Venen belangrijke elementen in deze verbinding. Binnen de verbinding vormen het Noordlaarder-

bos en de Vijftig Bunder een droge en voedselarme component op de flank van de Hondsrug.

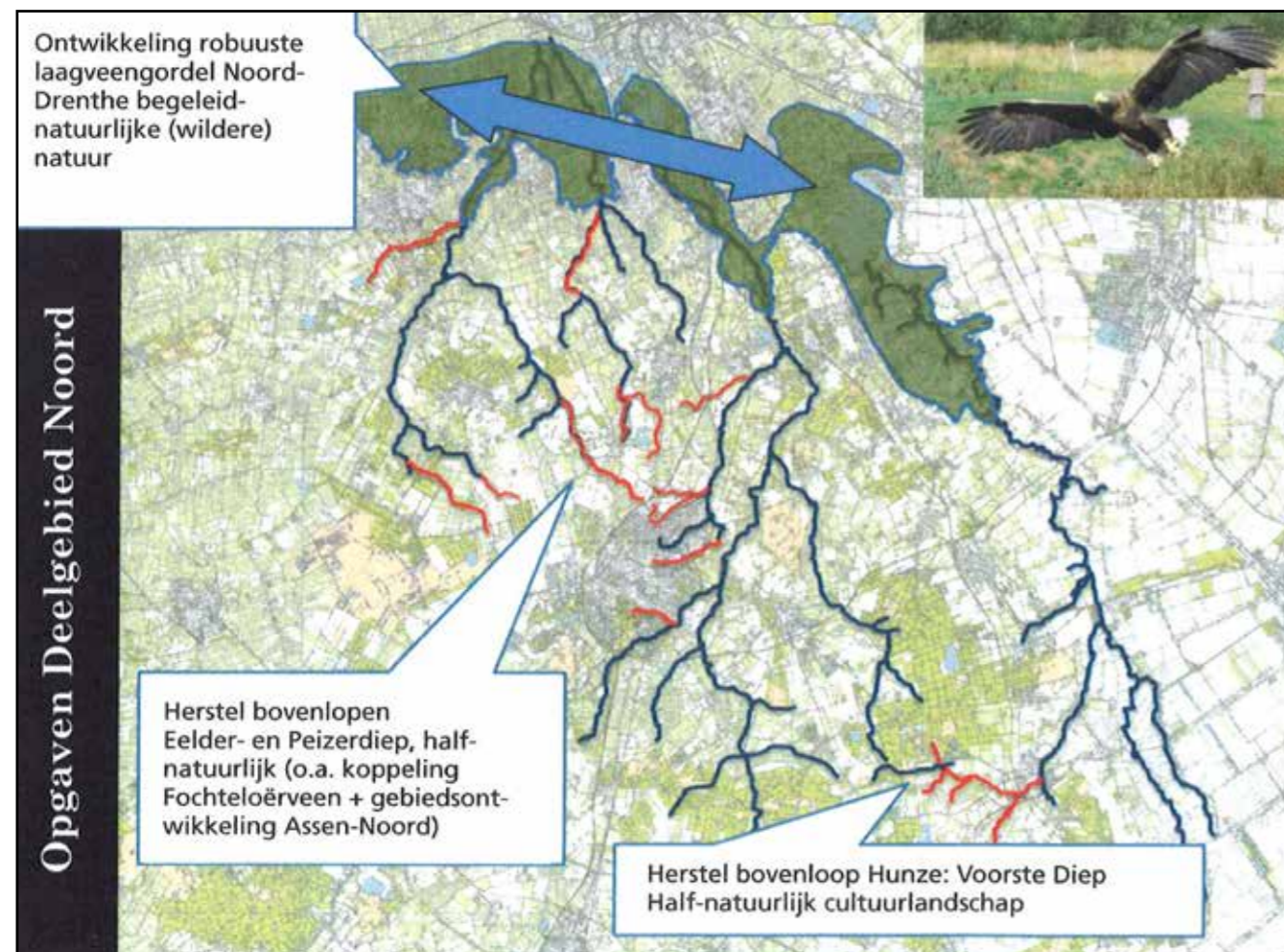
Meer samenwerking met de omgeving

De waarden van het natuurgebied en van het landschap in ruime zin kunnen alleen behouden blijven als er ook voldoende draagvlak en betrokkenheid is in de omgeving. Natuurmonumenten wil door meer samenwerking te zoeken met de omgeving werken aan versterking het draagvlak voor natuur en behoud van landschap. We zoeken samenwerking met recreatie- en horecaondernemers – waaronder de Blankehoeve, het Nivon-huis 'De Hondsrug' en de Veenhorst – om het gebied te promoten en bezoekers te wijzen op de bijzondere aspecten en de mogelijkheden voor wandelingen en fietstochten.

Bij het beheer zoekt Natuurmonumenten samenwerking met Staatsbosbeheer, particuliere natuurbeheer-

ders, en agrariërs en hobbyboeren op de es. Natuurmonumenten werkt in dit gebied al veel samen met vrijwilligers, vooral bij de monitoring van planten en dieren in het natuurgebied. Wij willen ook graag een pool van vrijwilligers uit de streek vormen die excursies geven, waarbij naast de natuur ook het landschap en de cultuurhistorie centraal staan. In de communicatie met de omgeving kan een Facebookpagina van het gebied een belangrijke rol spelen. Natuurmonumenten gaat deze ontwikkelen en een vrijwilliger zoeken om de pagina actueel te houden. Geïnteresseerden kunnen op deze wijze informatie vinden en met elkaar delen.

De plannen en ambities op het gebied van de natuur in deze visie zijn in lijn met de provinciale natuurdoelen (beheertypen) en de Natura2000-doelen. Op het punt van de mogelijkheden voor landschapsonderhoud en agrarisch natuurbeheer in Drenthe ligt er een opgave om dit in lijn te brengen met het Groningse beleid.

Figuur 6: Besloten Venen: belangrijke schakel in de Robuuste laagveengordel Noord Drenthe (uit "Een Groene Kijk op een duurzame ruimtelijke ontwikkeling", visie van de natuurorganisaties in Drenthe).

4 Beheer

In dit hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste beheermaatregelen die we in de visieperiode willen nemen om de doelen uit het vorige hoofdstuk te realiseren. Voor uitwerking op kaart en planning zie bijlagen 9, 10 & 11.

Natuurbeheer

Noordlaarderbos

Het Noordlaarderbos is een nog relatief jong bos met een kleine oppervlakte en weinig natuurlijke dynamiek. Om de doelstelling structuurrijk en gevarieerd bos te bereiken is ingrijpen van tijd tot tijd nodig. In de afgelopen jaren hebben we ervaring opgedaan met het maken van open plekken (groepenkap) in het bos, om zo de variatie in leeftijdsopbouw te bevorderen door spontane verjonging. In de komende periode zetten we dit kleinschalige bosbeheer voort. De tijdelijke open plekken – gemiddeld twee à drie keer boomlengte – hebben ook een belangrijke rol in het boscysteem: kapvlakten zijn door hun gevarieerde, structuurrijke ruigtevegetatie belangrijk voor vlinders, insecten en bosvogels. Kleinschalige afwisseling tussen open en gesloten bos levert een hoge diversiteit op. We streven naar minimaal 15 hectare open plek (10 hectare permanent grasland en heide en 5 hectare tijdelijke open plekken) in het bos in elke willekeurige periode. Dit betekent dat we eenmaal in de acht à tien jaar ingrijpen, afhankelijk van de snelheid waarmee zich op de bestaande open plekken weer bos ontwikkelt. Hoewel we de bosverjonging zoveel mogelijk spontaan willen laten verlopen, planten we op beperkte schaal op de open plekken kleine bronpopulaties aan van soorten als hazelaar, wintereik, linde en haagbeuk

om de diversiteit van het bos te bevorderen. Daarbij gebruiken we autochtoon plantmateriaal. Het dunnen van de stukken naaldbos zoals in de afgelopen periode is gebeurd, leidt tot eentonig naaldbos met weinig variatie. Ook voor deze stukken is groepenkap een betere aanpak om meer variatie in soorten en structuur te bereiken, waarbij vervolfbeheer nodig is om verjonging van sterk uitzaaiende soorten als lariks en Douglas terug te dringen. In de laatste overgebleven naaldboskern grijpen we niet meer in. Hier willen we de bijzondere waarden van het naaldbos voor vogels en paddenstoelen behouden. Waar bomen door natuurlijke oorzaken doodgaan, blijven ze achter in het bos. Bij boskap blijft een substantieel deel van het gekapte hout liggen en bootsen we windworp na door een deel van de bomen om te duwen of te trekken, waardoor een natuurlijk gat ontstaat en de boom een wortelkluit behoudt. Staand dood hout kan ook bereikt worden door het ringen van bomen. In het gehele bos streven we naar per hectare tenminste tien dode bomen van tenminste 30 centimeter dik. Op plekken waar de veiligheid in het geding is, zoals langs wandelpaden, verwijderen we dood hout. Wel streven we naar enkele dikke stammen langs de wandelroute, die de rijkdom van dood hout (mossen, paddenstoelen) kunnen laten zien en als speelaanleiding voor kinderen kunnen dienen of als zitgelegenheid voor bezoekers.

Oprukken van de Amerikaanse vogelkers vormt een bedreiging voor de doelstellingen. Omdat het Noordlaarderbos relatief geïsoleerd ligt, is de verspreiding van deze soort nog niet uit de hand gelopen en is het goed mogelijk deze terug te dringen en onder controle te houden. Daarbij dient de bosstructuurkartering van 2012 als nulmeting. Waar we open plekken gaan

creëren, verwijderen we voorafgaand aan de kap alle zaadbomen rond de toekomstige kapvlakte. Met vervolgbeheer houden we de open plekken 'schoon'. Als het probleem zich toch doet gelden, kan aanplant van bijvoorbeeld hazelaar helpen om op open plekken vogelkers terug te dringen. Ook op andere plekken halen we zaadbomen weg.

De populatie van de reuzenbalsemien willen we in enkele jaren reduceren tot nul planten. In principe is dit mogelijk, omdat de zaden van reuzenbalsemien maar achttien maanden kiemkrachtig blijven. Consequent jaarlijks verwijderen van bloeiende planten en kiemplanten is de sleutel tot succes.

Groepenkap in het Noordlaarderbos

Naast de tijdelijke kapvlakten zijn er enkele locaties in het bos die permanent opengehouden worden: de Hertenkamp en het droge heideveldje bij het Heilig Bergje. Ook deze open ruimten zijn belangrijk voor allerlei organismen en vergroten de diversiteit. De Hertenkamp is de afgelopen jaren niet meer gemaaid. De vegetatie verruigt niet sterk, maar blijft onder invloed van begrazing door reeën redelijk stabiel. Het extensieve beheer zetten we voort: dichtgroeien van de open plek voorkomen we door af en toe de opslag te verwijderen en de bosrand terug te zetten, aangevuld met gefaseerd maaien (één keer per drie jaar) om sterke vervilting te voorkomen.

Voor het heideveldje bij het Heilig Bergje is een flinke inhaalslag nodig om opslag van Amerikaanse vogelkers, berk en vuilboom te verwijderen. Om herstel van de heide te bevorderen brengen we heideplagsel van de Vijftig Bunder op. Met deze herstelmaatregelen blijft een belangrijk biotoop voor warmteminnende

vlinders en insecten behouden. We breiden de open plek geleidelijk iets uit door de bosrand wat verder terug te zetten. Behalve om de open plek te behouden dienen de maatregelen ook om het Heilig Bergje beter tot zijn recht laten komen en de belevingswaarde van deze bijzondere plek voor bezoekers te vergroten.

De overgangen naar de graslandjes worden in het Noordlaarderbos in de regel gevormd door wallichamen. De rasters zijn in het verleden ongeveer een meter het grasland in geplaatst zodat er een zoomvegetatie kan ontstaan met bramen en ruigte. Dit heeft goede resultaten opgeleverd en blijft ook in de komende periode het beheer. Gefaseerd terugzetten van bramen en struiken op het wallichaam kan van tijd tot tijd nodig zijn als de rasters overgroeid dreigen te raken.

In beperkte mate is versterking van bosranden mogelijk langs open plekken in het bos (heide Heilig Bergje, Hertenkamp, bij de 'flesvijver' en op enkele plekken langs de hoofdpaden). Dit heeft vooral zin op zonnige warme plekken die op de zuidkant gericht zijn. Langs de zuidrand van het bos maakt een wal met aangrenzend wandelpad een mooie bosrandontwikkeling onmogelijk. Hier kiezen we ervoor de bosrand in het aangrenzende grasland te realiseren door struweel en opslag uit te rasteren. Voor de graslandjes in en bij het bos streven we een schrale, structuurrijke graslandvegetatie na, geschikt als leefgebied voor vlinders en bloembezoekende insecten en als foerageergebied voor de das. De doelen zijn: op de hogere delen schrale kamgrasvegetatie met soorten als muizenoor, biggenkruid, gewoon struisgras en gewoon reukgras;

Graslandjes in het bos

op de lagere, periodiek vochtige delen bloemrijke kamgrasweide met soorten als veldzuring, pinksterbloem en scherpe boterbloem. Op de graslanden in het bos (Polkampen en Lange akkers) zetten we de zomerbegrazing met runderen voort. De percelen krijgen een lichte onderhoudsbemesting. Het zuidelijke graslandje aan de Duinweg wordt extensief begrast, zodat een structuurrijk graslandje ontstaat.

De Vijftig Bunder

We vergroten de heide van de Vijftig Bunder door op een aantal plekken het bos terug te zetten. Dit doen we met name aan de noordzijde om de gewenste verbinding met het Land van Malle Marie tot stand te brengen, en aan de westkant om de overgang naar het beekdal te accentueren.

De uitbreiding van de heide gaat onvermijdelijk ten koste van de oppervlakte bos. Het oude eikenbos aan de oostkant van het gebied, een van de aangewezen Natura2000-habitattypen, blijft in stand. Wel verwijderen we regelmatig opslag op de overgang naar de heide.

De heide wordt jaarlijks begrast door runderen, eventueel aangevuld met paarden. De dichtheid aan grazers varieert: periodes van lichte overbegrazing wisselen we af met periodes waarin de begrazing minder intensief is. Dit cyclische graasbeheer bevordert een afwisselende structuur in hoogte en dichtheid van de heide, geeft bloeiende planten de kans om af en toe zaad te zetten en is gunstig voor diverse diergroepen, zoals vlinders en reptielen. Wordt de begrazing te extensief, dan zal al gauw opslag van berk en den de kop opsteken. In kleine, gefragmenteerde heidegebieden blijft het een kwestie van vinger aan de pols houden en van jaar tot jaar bijsturen.

Voor verschillende soorten voeren we soortgericht beheer uit onder het motto 'een beetje rommelen is goed voor de heide'. In de natte heide plagen we regelmatig kleinschalig om de klokjesgentiaan te behouden. In de droge heide wordt geplagd en bekalkt of beleemd om valkruid te behouden. Om de bloeiende planten zaad te laten zetten rasteren we de groeiplekken van valkruid, samen met de groeiplek van gevlekte orchis, tijdelijk uit. Plagen is ook bewezen succesvol voor het behoud van klein warkruid in het gebied.

Het grasland waar de Celtic Fields liggen, een voorma-

lige akker, is de afgelopen periode beheerd als winterweide voor de Schotse Hooglanders die in het zomerseizoen grazen op de Vijftig Bunder. Dit voegt weinig toe en in de komende periode gaan we experimenteren met winterbegrazing op de heide en een meer intensieve zomerbegrazing van het grasland. Verschraling blijft de voornaamste doelstelling voor dit graslandperceel, met als ambitie op langere termijn droog schraalland met soorten als tormentil, liggend walstro, muizenoor en grasklokje. De verschraling gaat langzaam, al is de structuur van de vegetatie in de loop van de tijd wel veel opener geworden en heeft het perceel meer reliëf gekregen onder invloed van de begrazing en door de aanwezigheid van mierennesten. Versnellen van het proces door bijvoorbeeld ondiep plagen is slechts zeer beperkt mogelijk vanwege de archeologische bescherming. Mogelijkheden zijn vooral aanvullend maaien en/of drukbegrazing, waarbij het belangrijk is het reliëf te ontzien. Bodemchemisch onderzoek is gewenst om de uitgangspositie goed in beeld te brengen en het juiste maatregelenpakket in te kunnen zetten. Bij wijze van proef willen we eenmalig grote ratelaar (een half-parasitaire plant) uitzaaïen om een opener grasmat te krijgen, waarin doelsoorten zich gemakkelijker kunnen vestigen.

Extensief begrast grasland

Land van Malle Marie en schietbaan

Het Land van Malle Marie en de schietbaan worden samen met de graslandjes bij het voormalige boswachtershuis als een eenheid begrast. De graasdruk moet hier gemiddeld wat hoger liggen dan in de oude heidekern om de opslag van boompjes op de afgegraven delen in toom te houden. Ook hier kiezen we

voor cyclisch begrazingsbeheer, waarin perioden van intensieve begrazing worden afgewisseld met minder intensieve jaren. De aanvullende beheersmaatregelen verschillen per deelgebied.

De kwaliteit van de vegetatie op de schietbaan staat onder druk door verzuring van de toplaag van de bodem en vervilting van de vegetatie. Maaien, kleinschalig plaggen met bekalking en tijdelijke drukbegrazing zijn maatregelen die hier positief kunnen werken, waarbij we bestaande populaties van kritische soorten moeten ontzien.

In het Land van Malle Marie lijkt ondiep plaggen (inclusief bekalken) van de meest voedselrijke delen de aangewezen manier om verschraving te bevorderen, verzuring van de toplaag tegen te gaan en gunstige omstandigheden te creëren voor de kieming van kritische soorten. Ook hier willen we bij wijze van proef eenmalig de halfparasiet grote ratelaar uitzaaien om de openheid van de grasmat te bevorderen. Aanvullend zullen we de delen met nog een dichte en hoge grasvegetatie 's zomers moeten maaien. Vanwege de aanwezigheid van bruine vuurvlieder en groentje moeten we de maatregelen kleinschalig in ruimte en tijd uitvoeren. Ook hier is bodemchemisch onderzoek gewenst om het juiste maatregelenpakket te kunnen kiezen.

In het afgegraven deel van het Land van Malle Marie blijft aanvullende regelmatige bestrijding van berk en els noodzakelijk. Verspreid voorkomende opslag en struweel is geen probleem; het kan juist een toevoeging zijn voor het begraasde gebied.

De graslandjes bij het voormalige boswachershuis

gaan we de komende periode intensiever beheren. Gebruik van permanente of tijdelijke rasters maakt beheer met schapen of runderen mogelijk, waardoor de historische vorm van de ontginning beter behouden blijft. De beide poelen knappen we op.

Beheer cultuurhistorische elementen

Grafheuvels

De grafheuvels op het terrein van Natuurmonumenten zijn recent weer beleefbaar gemaakt voor bezoekers door de opslag te verwijderen en omringende bomen te kappen. Ze zijn vanaf de wandelpaden nu goed te zien. De grafheuvels moeten jaarlijks met de bosmaaier vrijgehouden worden van ruigte en opslag.

Celtic fields

De Celtic fields op de Vijftig Bunder zijn in het veld niet te zien. Alleen op een gedetailleerde hoogtekaart of een luchtfoto valt de bijzondere structuur op. Archeologen wijzen herstel van de akkerwallekes in het veld af, want dit leidt tot verdere bodemverstoring, waardoor het bodemarchief wordt aangetast. Natuurmonumenten wil bekijken hoe we op een andere wijze de sporen voor de bezoeker zichtbaar kunnen maken, bijvoorbeeld via digitale informatie.

Karrensporen

Bij de grafheuvels ten zuiden van de Tolhuisweg is de dichtgegroeide heide open gekapt. Hierdoor zijn de

karrensporen ter plekke weer zichtbaar geworden. Op de open heide van de Vijftig Bunder zijn de karrensporen goed zichtbaar en beleefbaar voor bezoekers. Ze lopen ook door in het Noordlaarderbos, waar ze echter nauwelijks opvallen in het reliëfrijke en met bos begroeide terrein. Een historisch-geografische werkgroep van vrijwilligers onder begeleiding van de provinciaal archeoloog probeert het tracé zo goed mogelijk in kaart te brengen met behulp van bodemboringen. Afhankelijk van de uitkomsten van het onderzoek zullen we bekijken of we ook in het bos (delen van) het tracé weer zichtbaar kunnen maken, bijvoorbeeld in combinatie met een historisch-archeologische wandelroute.

Heilig Bergje

Om Het Heilig Bergje te behouden is een opknappbeurt gewenst. Het herstelproject kan in samenhang met het herstel van het aangrenzende heideterreintje aangepakt worden. We herstellen de karakteristieke druppelvorm van het Heilig Bergje door op de sterk geërodeerde zuidpunt nieuw zand aan te brengen, afgedekt met plaggen. Een deel van de spontane opslag op en rond het bergje halen we weg, zodat de beeldbepalende grove dennen meer ruimte krijgen.

Ontginningen Duinweg en Pollse weg

De cultuurhistorische interessante voorbeelden van kleinschalige ontginningen aan de Pollse weg en aan de Duinweg willen we in de karakteristieke vorm behouden. Aan de Duinweg knappen we de poelen op en rasteren we een houtsingel opnieuw uit. De graslandjes blijven in de begrazing, maar worden aanvullend gemaaid. Bij een eventuele verkoop van het pand aan de Pollse weg na het aflopen van de verhuur zullen we in het erfpachtcontract voorwaarden opnemen om het behoud van de ontginningsvorm te garanderen. In samenwerking met een nieuwe eigenaar zullen we ook de mogelijkheden voor het herbouwen van de kapschuur onderzoeken.

Houtwallen

We behouden de houtwallen in het Noordlaarderbos. Er vindt geen actief beheer plaats. Op de Vijftig Bunder mag de relatief jonge houtwal die het heideterrein scheidt van het grasland transparanter worden. We verwijderen pleksgewijs een deel van de bomen om de landschappelijke openheid groter te

maken. De wal langs de camping gaat geleidelijk op in de brede houtsingel die ontstaat door de aangeplante bomen en struiken langs de rand van het grasland. De wal zal op termijn verdwijnen als zichtbaar landschapselement.

Lanenstructuur Noordlaarderbos

De drie hoofdlanen Pollse weg, Keizerslaan en Van Swinderenlaan hebben en krijgen geen actief laanbeheer. Uiteraard vindt wel regelmatig systematische boomcontrole plaats in verband met de veiligheid voor ruiters en wandelaars. Geleidelijk aan zullen delen van de laan uitvallen. Nieuwe aanplant van laanbomen is in een situatie met gesloten bos niet goed mogelijk omdat er te weinig licht is. De lanen mogen dus geleidelijk opgaan in het naastliggende bos, maar het cultuurhistorische patroon van de rechte lijnen, dwars op de Duinweg, zal zichtbaar blijven.

Flesvijver

Om de bijzondere vorm van deze gegraven plas goed uit te laten komen houden we een strook van ongeveer 8 meter rondom vrij van opslag.

Ritsen

De ritsen zijn nog herkenbaar aanwezig in het bos van de Vijftig Bunder, op de heide en in het zuidelijk deel van het Noordlaarderbos. De zichtbaarheid van de greppels zal geleidelijk aan wat minder worden omdat de greppels dichtgroeien of vol raken met blad en strooisel. Natuurmonumenten zal geen actief beheer voeren om de greppels in het hele gebied in stand te houden. Dit zou een intensief beheer vergen zonder duidelijke ecologische meerwaarde. Wel is een optie dat we bijvoorbeeld in het kader van een cultuurhistorische wandelroute een klein deel zichtbaar houden voor het publiek.

Sporen van recent verleden: de tankgracht in De Vijftig Bunder

Sporen Tweede Wereldoorlog

Het restant van de tankgracht in het Noordlaarderbos maken we beter herkenbaar. Met een relatief kleine ingreep, waarbij we bomen en opslag verwijderen, kunnen we de contouren herstellen, zodat de gracht vanaf het wandelpad als een bijzonder element in het boslandschap zichtbaar is.

Hoe we met de tankgracht op de Vijftig Bunder omgaan, hangt af van de uitkomsten van het onderzoek naar het verdrogende effect op de heide, dat we in de komende jaren willen uitvoeren.

Voor de overige, nauwelijks meer herkenbare sporen als loopgraven en schuttersputjes is een betere inventarisatie wenselijk. De historisch-geografische werkgroep – een bestaande, actieve werkgroep van vrijwilligers uit de omgeving – kan wellicht in de komende periode onderzoeken wat er nog aan waardevolle sporen aanwezig is, waarna we een afweging kunnen maken om elementen te herstellen of zichtbaar te maken.

Schietbaan met kogelvanger

Om de schietbaan als herkenbaar element in stand te houden is behoud van de langgerekte houtwallen, die als coulissen de vorm van de schietbaan bepalen, gewenst. De houtwal op de grens met het land van Malle Marie rasteren we daarom opnieuw uit. Daarbij blijft een doorgang intact, zodat de grazers wel op de schietbaan kunnen blijven komen. Ook houden we de kogelvanger vrij van opslag. Betreding van de kogelvanger door bezoekers en gebruik als speelplek door kinderen zien we niet als probleem, maar draagt bij aan het openhouden van de plek.

Beheer recreatieve voorzieningen

De huidige padenstructuur blijft ongewijzigd. We onderzoeken of de aanleg van een aparte mountainbikeroute wenselijk en mogelijk is. De bestaande doorsteek voor ruiters via de van Swinderenlaan door het Noordlaarderbos voldoet aan de behoefte en blijft gehandhaafd. De afwatering van dit pad verbeteren we door regelmatig de greppels te schonen. De overige paden in het bos blijven niet toegankelijk voor ruiters. We verbeteren de bestaande entree aan de Pollse weg en actualiseren het paneel, zodat bezoekers hier ook met de smartphone wandelingen en informatie over

het gebied kunnen downloaden.

Het gebied ten noorden van de Pollse weg (Boerveld) blijft een rustgebied voor dieren.

De bestaande bankjes blijven gehandhaafd, maar voor nieuwe rustplekken kijken we naar de mogelijkheid deze op een meer natuurlijke wijze in te passen, bijvoorbeeld in de vorm van liggende, afgeplatte boomstammen.

Bij de inrichting van het Nieuwe Land met een wat grotere poel of plas is ook de mogelijkheid voor recreatieve beleving een opgave, waarbij ook beleving door kinderen een plek moet krijgen.

Als de koppeling tussen het Land van Malle Marie en de Vijftig Bunder tot stand komt, de Tolhuisweg overgraasbaar wordt en de Westertse weg autoluw, vormt de verharde Tolhuisweg een belangrijke toegangspoort tot het natuurgebied. In het kader van de plannen om de weg overgraasbaar te maken zullen we de recreatieve belangen, zoals de toegankelijkheid voor ruiters en aangespannen wagens en de aanleg van een parkeerplaats bij het startpunt van wandelroutes, meenemen. We nemen het initiatief voor het opstellen, samen met de omwonenden, gemeente en belanghebbenden, van een integraal plan waarin al deze aspecten worden uitgewerkt. Op korte termijn zetten we alvast de ontwikkeling van de archeologisch-cultuurhistorische wandelroute door Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder in gang.

Fietsen: een aantrekkelijke manier om het landschap te beleven

Beheer gebouwen

Als de verhuurde woning aan de Pollse weg vrijkomt zal Natuurmonumenten deze in erfpacht verkopen met de verplichting het karakter van de kleinschalige ontginning in stand te houden. Natuurmonumenten gaat onderzoeken of de herbouw van het zomerhuisje op de Goldberg mogelijk is met verkoop in erfpacht.

Monitoring

Natuurmonumenten volgt de ontwikkeling van de natuurwaarden in het gebied nauwgezet. In het kader van het subsidiestelsel natuur en landschap (SNL) en in het kader van Natura2000 worden in opdracht van de provincies Groningen en Drenthe verschillende soortgroepen gevolgd, die mogelijk maken een goed beeld te krijgen van de kwaliteit van het gebied. Het betreft monitoring van broedvogels, planten, vlinders en sprinkhanen. Ook de structuurkenmerken van de bossen en van de heidevegetaties worden gemonitord, evenals de vegetatie door middel van een vegetatiekartering. Daarnaast heeft Natuurmonumenten in het gebied De Vijftig Bunder een hydrologisch meetnet, waarmee de

grondwaterstanden gevolgd worden. Een deel van de monitoring wordt gedaan door vrijwilligers, die zo een belangrijke bijdrage leveren aan het werk van Natuurmonumenten. In **bijlage 12** is een overzicht opgenomen van de monitoringinspanning en de frequentie. De natuurmonitoring heeft tot doel om evaluatie van het gevoerde natuurbeheer mogelijk te maken op basis van de verzamelde gegevens. Deze evaluatie vindt 1x per zes jaar plaats bij de zogenaamde kwaliteitstoets, waarbij het gebied onder de loep wordt genomen en het beheer van de afgelopen periode wordt geëvalueerd. De toets kan leiden tot (kleine) bijstellingen en verbeteringen in het beheer.

Lijst van deelnemers aan de klankbordgroep:

Mevr. F. Afman-Postma
Marian van Albada
Erik Bergsma
Annet Boekel
Gerard Boekel
Alof Boer
Willem Bok
Ineke Boland
Philip Boucher
Marjan Giebels
Fred Hemmes
Pieter den Hengst
Jannus Kalfsbeek
Roeleke Ketelaar
Wim Peters
Ria Rolf
Ingrid Schenk
Dick Schoppers

Zuidlaren
Midlaren
Midlaren
Noordlaren
Noordlaren
Zuidlaren
Groningen
Noordlaren
Midlaren
Midlaren
Noordlaren
Midlaren
Zuidlaren
Midlaren
Midlaren
Noordlaren
Noordlaren
Zuidlaren

Leden van de districtscommissie Groningen van Natuurmonumenten:

Piet van Dijk
Pieter Boomsma

Literatuur

Albada, M. van, 2006. Vijfduizend jaar overleven op de rand van de Hondsrug. Kroniek van een streekje in Midlaren. Groningen.
Anonymus, 2007. Noordlaren, dorpsontwikkelingsplan. Noordlaren.
Boosten, M. en M. van Benthem. "Herstel van historische bouselementen op de Veluwe". in De Levende Natuur, november 2011, p. 225 e.v.
Bosch Slabbers, 2005. Dorpsomgevingsplan Noordlaren. Den Haag.
Bosch Slabbers, Enno Zuidema Stedebouw, DAAD architecten, 2004. Landschapsontwikkelingsplan Haren.
Bruin, J. de, 2013. Broedvogels van het Noordlaarderbos 2012.
Bruin, O. de, 1977. De zeggens in het stroomgebied van de Drentsche Aa: deel 1: landschap en vegetatie.
DLG/SBB, 2013. Natura2000 beheerplan Drentsche Aa (in prep.)
H+N+S Landschapsarchitecten, 2009. Structuurvisie. Landschapsontwikkelingsplan Tynaarlo.
Grontmij, 2007. Waterplan Haren. Drachten
Hoekstra, G., Swierstra, P. en K. de Witt, 1976. Het "Wilde Veen" en omgeving. Haren.
Kempe, M., 1989. Noordlaarderbos en Vijftig Bunder: beheersplan. 's-Graveland.
Kreetz, R., Douwes, R., [et al.], 2007. Noordlaarderbos: kwaliteitstoets Natuurbeheer 2007.
Milieu Federatie Drenthe, 2009. Een Groene Kijk op een duurzame ruimtelijke ontwikkeling.
Visie natuurorganisaties Drenthe.
Mietes, E., Grievink, M.G.J., R.R. Datema, 2009. Beschrijving van de bestaande toestand van de archeologische complexen in de terreinen van Vereniging Natuurmonumenten: Deel 1: regio Groningen, Friesland en Noord-Drenthe. Amersfoort.
Popken, R., Snip, M., 2000. Flora en fauna inventarisatie Noordlaarderbos en Vijftig Bunder 1999.
Spek, T., 2004. Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie.
Strootman Landschapsarchitecten, 2004. Landschapsvisie Drentsche Aa.
Tonckens, J. & P.M. Wijkkel, 2012. Bosstructuurkartering Noordlaarderbos en de Vijftig Bunder.
Verbelco BV, 2008. Evaluatie hydrologisch meetnet Noordlaarderbos en Vijftig Bunder

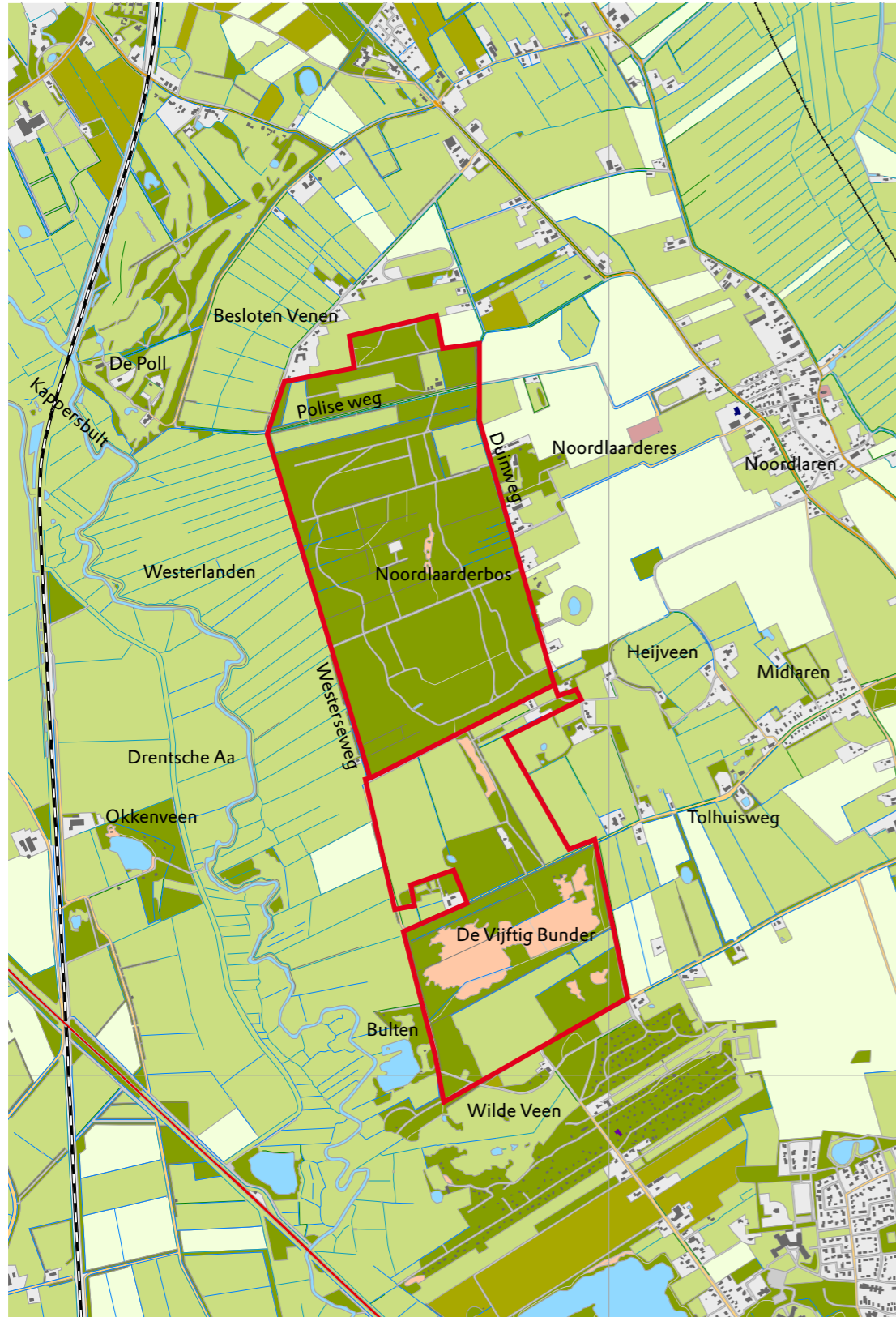
Websites:

www.hetverhaalvanGroningen.nl
www.natuurplatform-Drentsche-Aa.nl
www.natuurmonumenten.nl

Bijlagen

Bijlage 1

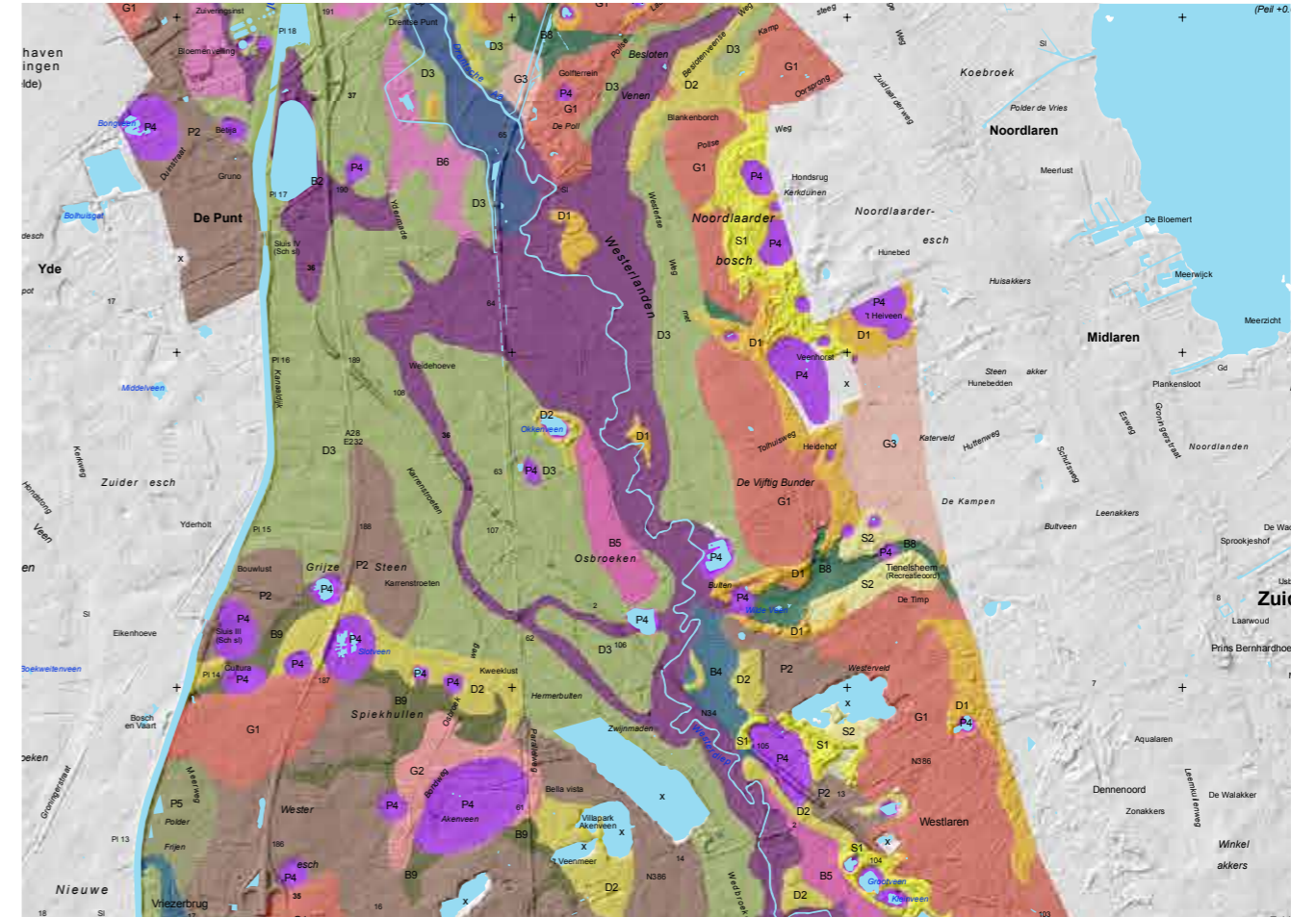
Toponiemen en ligging natuurgebieden

—
begrenzing
gebied in be-
heer bij Natuur-
monumenten

Bijlage 2

Het natuurlijke landschap

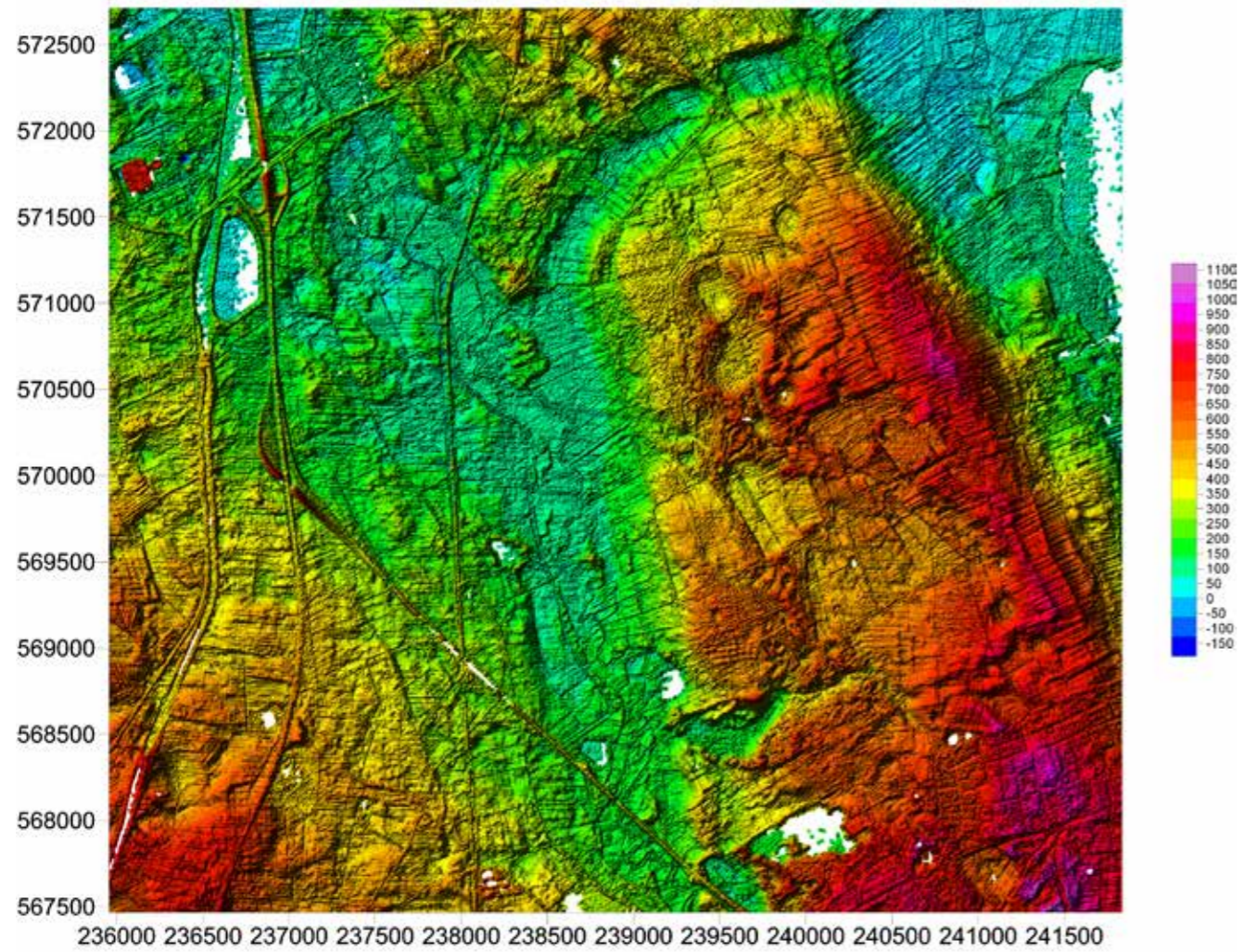

- B2 Venige, matig voedselarme beekdalbodem
- G1 Grondmorenerug (gestuwde keileem)
- G3 Grondmorenevlakte (keileem)
- P4 Pingoruine (fluvio(peri)glaciaal, veen)
- D1 Hoge dekzandduinen (1,5-5 m), dekzand
- D2 Dekzandwellingen (< 1,5 m), dekzand
- D3 (Verspoelde) dekzandvlakte, dekzand, fluvio(peri)glaciaal zand
- S1 Hoge stuifzandduinen (1,5-12,5 m), stuifzand
- S2 Lage stuifzandduinen, stuifzand

Ontleend aan: Fysisch-geografische kaart
Alterra, Wageningen UR 2007

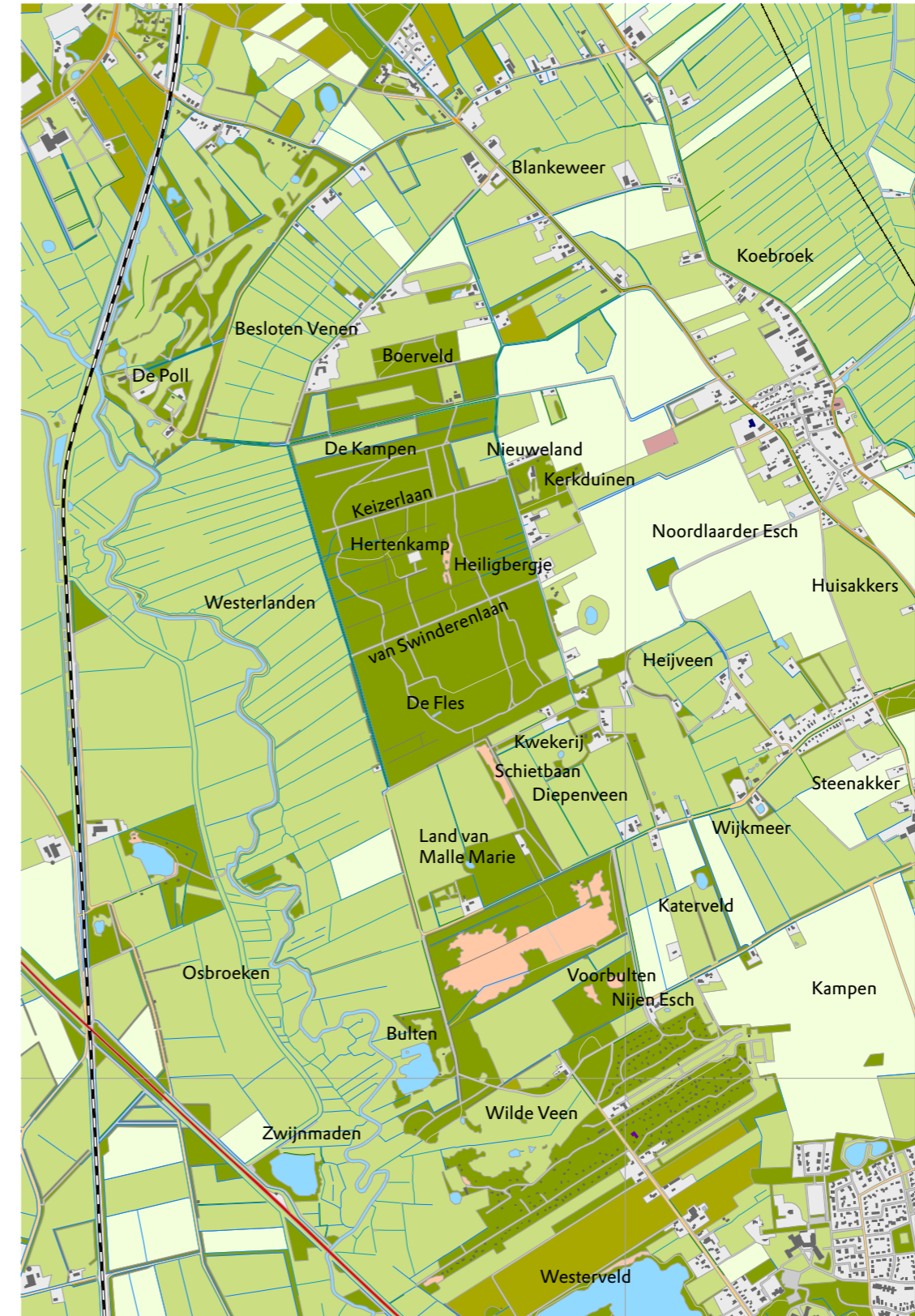
Bijlage 3

Hoogtekaart

Bijlage 4

Veldnamen

Bijlage 5

Recreatieve voorzieningen

	Gemarkeerde wandelroute	1. Rustgebied	5. Rutteroute
	Rutteroute	2. Parkeergelegenheid Pollse weg	6. Fietspad (doorsteek door het beekdal)
	Fietsroutes	3. Infopaneel, start wandelroute	7. Schelpenfietspaadjes rond het bos
		4. Gemarkeerde wandelroute	

Bijlage 6

Beheertypen huidig

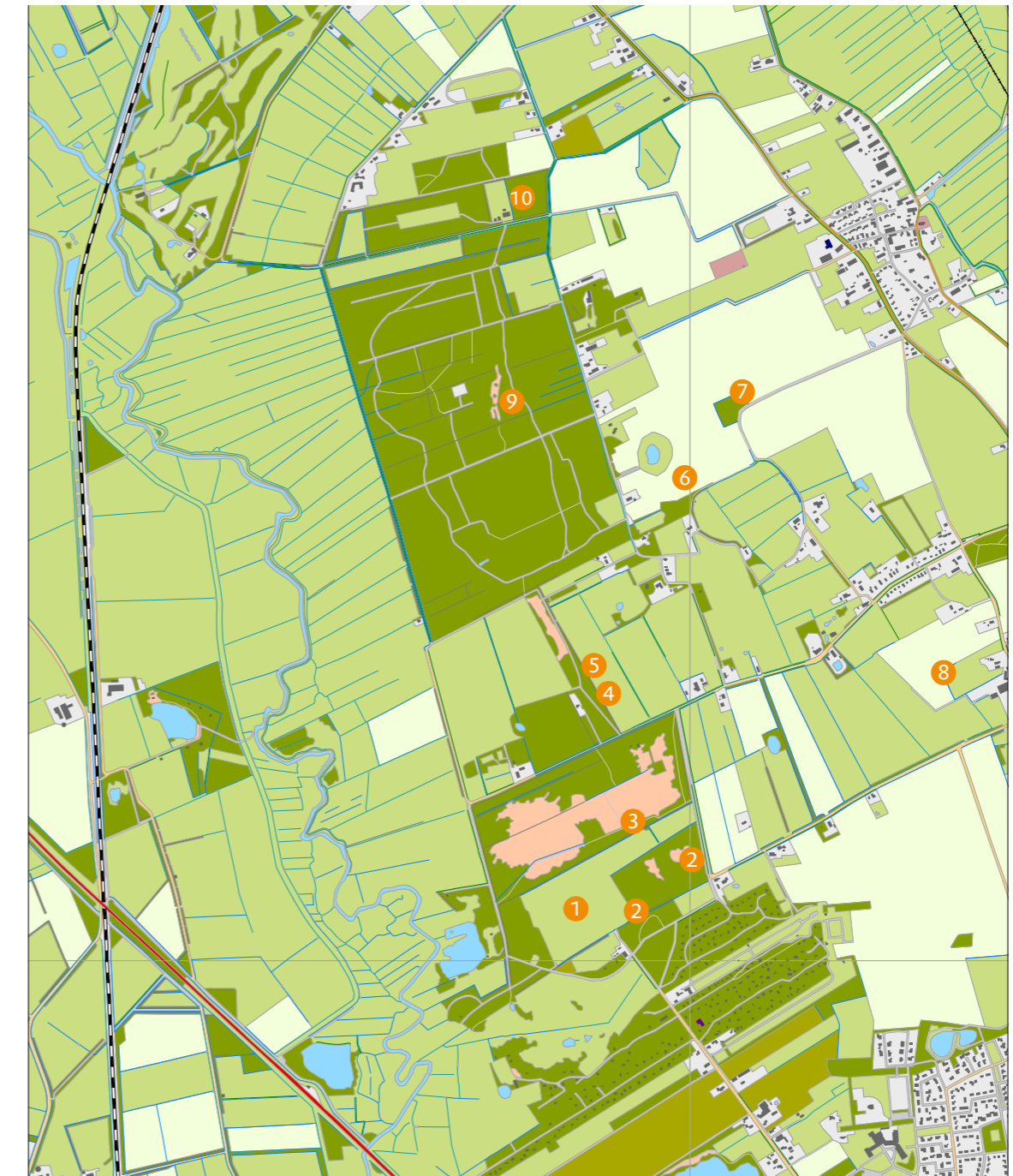
Bijlage 7

Beheertypen ambitie

Bijlage 8

Beschermd archeologische en cultuurhistorische elementen

1. Celtic Field (raatakker), IJzertijd (800 v. Chr. – 450 na Chr.) 2. Grafheuvels, Bronstijd – IJzertijd (2000 – 12 v. Chr.) 3. Karrensporen: route uit Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd (1050 – na 1500 na Chr.) 4. Grafheuvel, IJzertijd (800 – 12 v. Chr.) 5. Grafheuvel, Late Bronstijd (1100 – 800 v. Chr.)	6. Pingorand met sporen uit Paleolithicum t/m Neolithicum (8800 – 2000 v. Chr.) 7. Hunebed G1, Noordlaren, Neolithicum (3400 – 2800 v. Chr.) 8. Hunebed D3 & D4, Midlaren, Neolithicum (3400 – 2800 v. Chr.) 9. Heilig bergje 10. Bebouwing Pollse weg

Natuurbescherming. Sinds 1905.

Natuur is een onuitputtelijke bron van inspiratie en verwondering. Daar moeten we zuinig op zijn en goed voor zorgen. Want in een dichtbevolkt land is natuur extra kwetsbaar. Daarom beschermt Natuurmonumenten 355 gebieden. Overal in Nederland. Voor iedereen. Dat doen we sinds 1905 met steun van vrienden, vrijwilligers, leden en bedrijven. Steun is nodig. Juist nu. Kijk op de website wat jij voor de natuur kunt doen.

www.natuurmonumenten.nl

Natuurmonumenten | Postbus 9955 | 1243 ZS 's-Graveland | T (035) 655 99 11